

P. 887

X

REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA
DIRECȚIA GENERALĂ A ARHIVELOR STATULUI

BULETIN
DE
DOCUMENTARE ARHIVISTICA

1986

DIRECTIA GENERALA A ARHIVELOR STATULUI

DIN

REPUBLICA SOCIALISTA ROMANIA

Serviciul publicații și valorificare

Curios înainte

Documente diplomatice din arhivele

Iugoslaviei, privind istoria poporului

Balkanice, pînă în anul 1945

Pentru uz intern

Documente diplomatice ale S.U.A.

privind istoria Balcanilor

Importanța materialelor diplomatice

pentru istoria țărilor

Balkanice dintre cele două războaie

Documente diplomatice austriece

privind istoria țărilor

Balkanice a secolului al XIX-lea

Documente diplomatice din Germania

privind istoria țărilor

Balkanice cu privire la problema

statului

Documente cu caracter diplomatic și

istoric: Austria și Balcanii,

1918

Activitatea Arhivelor Statului

în anul 1984

BULETIN DE DOCUMENTARE ARHIVISTICA

Nr.2 (32)

București

1986

P.55203/1982

S U M A R

- Cuvînt înainte p.
- Documente diplomatice din arhivele
Iugoslaviei, privind istoria popoarelor
balcanice, pînă în anul 1945 p.
- Documente diplomatice ale S.U.A.
despre istoria Balcanilor p.
- Importanța materialelor diplomatice
britanice pentru istoria țărilor
balcanice dintre cele două războaie . . . p.
- Izvoare diplomatice austriece despre
politica monarhiei habsburgice în a
doua jumătate a secolului al XIX-lea . . p.
- Documente diplomatice din Germania
și Rusia cu privire la problema
Orientului p.
- Actele cu caracter diplomatic și
istoria bisericii: Austria și Balcanii,
1848-1918 p.
- Publicațiile Arhivelor Statului
apărute în anul 1986 p.

CUVINT INAINTE

Numărul de față al Buletinului de documentare arhivistică, pe anul 1986, cuprinde comunicările prezentate de specialiști străini la Conferința științifică cu tema: "Documente diplomatice surse importante pentru studiile balcanice", care a avut loc la Academia pentru Educație politică din Tutzing München, în luna mai a anului 1986, în cadrul sesiunii Biroului CIBAL.

La această conferință au mai participat delegații sau reprezentanți din: România, Grecia, Bulgaria, Ungaria, U.R.S.S., Franța, Italia, R.F.G., Anglia, S.U.A., Albania, Elveția și Austria.

Din cele 20 comunicări înscrise pe ordinea de zi a conferinței, D.G.A.S. dispune de textele a 15 comunicări. Dintre acestea, 6 comunicări s-au tradus în vederea multiplicării prin buletinul nostru de documentare.

Din comunicarea dr. D.Lukać, cercetător științific la Academia de Științe și Arte a Serbiei din Belgrad, intitulată: "Documente diplomatice din arhivele Iugoslaviei privind istoria popoarelor balcanice până în anul 1945", se desprind o serie de informații cu privire la fonduri de documente păstrate în arhivele de peste hotare cu referiri la România. O bogată bibliografie completează conținutul comunicării.

Comunicarea "Documente diplomatice ale S.U.A. despre istoria Balcanilor", prezentată de Milton O.Gustafson, de la Arhivele Naționale din S.U.A., reliefează sistemul de ordonare

și de acces la documentele diplomatice din Arhivele Naționale. În cuprinsul acestei comunicări apar informații despre România, existente în rapoartele consulare.

Bogat documentată este comunicarea prof.dr. Zivko Avramovski din Iugoslavia "Importanța materialelor diplomatice britanice pentru istoria țărilor balcanice dintre cele două războaie", care scoate în relief importanța arhivelor diplomatice din Marea Britanie, Germania, Franța și Italia pentru cunoașterea istoriei țărilor balcanice. Dr.E.Palotás, cercetător științific la Institutul de Istorie al Academiei Maghiare de Științe din Budapesta, prin comunicarea "Izvoare diplomatice austriece despre politica monarhiei habsburgice în a doua jumătate a secolului al 19-lea", reclamă publicarea unui număr mai mare de documente cu privire la Balcani, argumentând faptul că fondurile de arhivă din Viena furnizează cercetătorilor date bogate cu privire la istoria Balcanilor și valorificarea acestora ar contribui la întregirea informațiilor privind relațiile Austriei cu statele din Balcani.

K.Kosev, cercetător științific bulgar, în comunicarea "Documente diplomatice din Germania și Rusia, cu privire la problema Orientului" aduce informații noi cu privire la problemele de politică externă în a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Aceste informații sînt completate și de comunicarea dr.St.Malfer, din Austria, "Actele cu caracter diplomatic și istoria bisericii: Austria și Balcanii, 1848-1918", depășind granițele secolului al XIX-lea.

Toate aceste comunicări incluse în buletin contribuie la procesul de cunoaștere a surselor documentare străine, înmagazinate în arhive, biblioteci și muzee, cu privire la România.

DOCUMENTE DIPLOMATICE DIN ARHIVELE
IUGOSLAVIEI, PRIVIND ISTORIA POPOA-
RELOR BALCANICE - PINA IN ANUL 1945

Dusan Lukac
- Iugoslavia -

Documentele diplomatice cît și celelalte documente istorice vechi din Arhivele Iugoslaviei sînt atît ca volum cît și calitativ în cantitate mică. Acestea se datorează atît condițiilor specifice ale dezvoltării istorice a poporului iugoslav cît și războaielor repetate cărora a trebuit să le facă față.

La această lipsă de documente (de materiale) au contribuit și dominațiile de secole ale imperiilor străine (Slovacia, Croația și popoarele Voivodinei sub dominația Austriei și Ungariei, respectiv Austro-Ungaria pînă în 1918; Macedonia sub dominația turcilor pînă în 1912 și Serbia și Muntenegru de asemenea sub dominația turcilor pînă în secolul al XVIII-lea. Documentele privind relațiile dintre popoarele și statele din perioada arătată se găsesc în arhivele imperiilor amintite, respectiv la Viena, Budapesta și Constantinopol.

Multă vreme, Serbia eliberată în secolul al XIX-lea nu a avut nici condiții favorabile și nici cadre pregătite pentru a crea instituții de arhive și nici nu a putut acorda atenție cuvenită strîngerii și păstrării materialului arhivistic. Prima instituție de Arhivă a Statului a fost înființată în Serbia în anul 1900 și aici se găsesc documente despre legăturile și relațiile Serbiei cu țările învecinate din Balcani: România, Bulgaria, Turcia și Grecia, materiale care au fost ordonate (adunate) și prelucrate.¹

Pînă la primul război mondial în Arhiva Statului din Cetinje - Muntenegru, s-a păstrat un important material documentar despre legăturile dintre popoarele și țările din Balcani, în special despre legăturile Muntenegrului cu țările învecinate: Serbia, Albania și populațiile de origine albaneză, pînă la formarea statelor - Grecia, Turcia și Bulgaria.

Cu ocazia retragerii armatei Serbiei și Muntenegrului, în primul război mondial, cea mai mare parte a documentelor diplomatice ale regatului Serbiei și Muntenegrului au fost cap-

turate de trupele de ocupație. Cel mai important material documentar și în acest context documentele diplomatice au fost scoase din țară și depuse la Viena s-au pierdut și se păstrează la persoane particulare. După terminarea primului război mondial, numai o parte din acest material a fost recuperat și adus înapoi.²

După unificarea popoarelor slave din sud și formarea statului unitar Iugoslavia, s-a înființat la Ministerul de Externe, o arhivă diplomatică în care a fost adunat un volum mare de documente privind relațiile regatului Iugoslavia cu celelalte țări și în această structură și cu țările din Balcani: România, Grecia, Turcia și Albania, țări în care va avea reprezentanțe diplomatice.³

În timpul celui de-al doilea război mondial, documentele diplomatice ale regatului Iugoslaviei, împreună cu documentele regatului Serbiei, care s-au pierdut odată cu primul război mondial, au căzut în mâinile puterii ocupante.

O parte din material este distrus iar o parte mai mare a documentelor au fost scoase din țară și se află în posesia proprietarilor particulari. Numai o mică parte din documentele diplomatice (arhiva diplomatică) au fost readuse după terminarea celui de al doilea război mondial la Ministerul de Externe al RSF Iugoslavia. Pe lângă unele fonduri și colecții care au dispărut în totalitate, de exemplu ale unor ambasade și consulate, cealaltă parte a arhivei care se păstrează în fondul regatului Serbiei și al regatului Iugoslaviei este distrusă în proporție de 10-90%.⁴

Părți din fondurile și colecțiile arhivele diplomatice (amintite) mai puțin deteriorate, aparținând regatului Serbiei, au fost depuse spre păstrare în Arhivele Serbiei, din Belgrad.

Cele mai multe informații privind relațiile Serbiei cu țările și popoarele învecinate și în special informații care privesc istoria popoarelor învecinate din Balcani, ca Albania, Grecia, Bulgaria, Turcia, România le oferă fondurile Ministerului de Externe, fonduri care au fost împărțite în două grupe.

Grupa I-a: cuprinde 495 cutii din perioada 1839-1870, în care se găsesc materiale din toate compartimentele Ministerului de Externe al regatului Serbiei de la înființarea sa și care

cuprind documente ale reprezentanțelor diplomatice ale regatului Serbiei cu sediile la Viena, București, Constantinopol, Atena, Berlin, Londra, Paris, Petersburg, Roma, Cetinje, Sofia, Bruxelles, Amsterdam, Cairo, Salonic, Skadar, Triest, Praga.⁵

Grupa II-a - cuprinde documente din perioada 1862-1918; se referă la arhiva diplomatică a Ministerului de Externe. Materialul se afla înainte în păstrare la Arhivele Serbiei și a fost predat spre păstrare Ministerului de Externe al RSF Iugoslavia.

Documentele create de secția de externe a Cancelariei princiare, începînd din 1820, sînt legate și ele de actele Ministerului de Externe pînă la înființarea sa.

Intregul material este ordonat și cuprinde date importante asupra istoriei popoarelor și țărilor învecinate, care se găsesc în special în rapoartele reprezentanților sau însărcinaților diplomatici prezentate ministrului sau principelui privind evenimentele deosebite din respectivele țări și din Balcani.

În bogatul material documentar al arhivei diplomatice a RSF Iugoslavia, care cuprinde documente din perioada 1870-1918, actele din secția politică oferă informațiile cele mai importante asupra istoriei popoarelor vecine din Balcani și cuprind documente și din anii 1862-1918; în totalitate 398 pachete, 86 registre (pastorale), inventare și alte cărți documentare de valoare. Fondurile arhivei cu documente strict secrete din Ministerul de Interne și din Prezidiul Consiliului de Miniștri, care constituie, în condiții normale, cele mai importante izvoare pentru studierea relațiilor politice externe dintre țări, se găsesc în cantitate mică de numai 31 de pachete și numai fragmente deoarece au fost furate sau distruse în perioada celor două războaie mondiale.

Rapoartele sau analizele de sinteză privind unele evenimente sau mișcări din Serbia și țările învecinate, au dispărut, rămînînd numai documente fragmentare și fără importanță.

Documentele se referă mai ales la perioada relațiilor încordate ale Serbiei cu Austro-Ungaria, în special de la războiul vama și pînă la începutul primului război mondial.

Această cantitate mică de material arhivistic diplomatic al Serbiei pînă în 1918 este completată parțial cu documente mai puțin deteriorate din fondurile ambasadelor fostului regat

al Serbiei din: Austria-Ungaria 107 pachete, Marea Britanie 83 pachete, Turcia 81 pachete, Italia 56 de pachete, Bulgaria 29 pachete, Rusia 29 pachete, România 28 pachete, Franța 18 pachete și Muntenegru 16 pachete. Din păcate unele fonduri dintre cele enumerate nu sînt ordonate, de exemplu acte ale ambasadelor din Italia și România.

O completare importantă o aduc fondurile celelalte din serviciile Ministerului de Externe ale regatului Serbiei în special fragmentele de material cuprinse în 13 pachete - material referitor la politica comercială, care reflectă relațiile comerciale ale popoarelor din Balcani, apoi fondul serviciului de educație politică (504 pachete), unde se găsesc informații privind educația și cultura din țările balcanice precum și alte date importante din serviciile administrative și de drept financiar și serviciul informații.

Un număr destul de mare de documente cu informații privind istoria țărilor balcanice se află în fondurile și colecțiile consulatelor fostului regat al Serbiei din: Bitola, Budapesta, Scoplje, Pristina, Seres, Salonic, Triest, München, Genf (Geneva) în fondurile comisiilor delegate și a altor instituții din fostul regat al Serbiei ca de exemplu comisia sîrboturcă pentru proprietatea Ualeug, apoi în colecțiile comisiei regatului Serbiei, pentru diferendul de graniță între Serbia și Bulgaria, documente despre voluntarii slavi din Rusia 1915-1920 precum și rezumate ale biroului de presă al regatului Serbiei de la Genf (Geneva) 1916-1918.⁶

Informații și izvoare fragmentare despre istoria popoarelor balcanice se găsesc și în alte cîteva ministere ale fostului regat al Serbiei sau în cele mai înalte foruri ale țării - de exemplu, în fondul Consiliului de Stat se găsesc însemnări asupra adunărilor Consiliului de Stat, în fondul Adunării Naționale se găsesc culegeri asupra acordurilor încheiate de regatul Serbiei cu celelalte țări iar în fondul Agenției diplomatice sîrbești de la București se păstrează documente despre relațiile principatelor Moldova și Tara Românească cu Principatul Serbiei pe perioada 1835-1863.⁷

Informații despre primii ani ai primului război mondial se găsesc la fondul Ministerului de Interne (în exil) care cu-

prinde date despre refugiații din Serbia în Grecia, Albania, Franța, Italia și Algeria, precum și în arhivele instituțiilor de sub ocupație bulgară - în fondul Guvernului general militar pentru Serbia 1916-1918.

În fondurile personale și familiale, care au fost donate arhivei din Serbia, se găsesc importante colecții ale personalităților oficiale (oficialilor) funcționari publici, oameni de știință ai Serbiei cum sînt: Ilija Garăsanin, Vladan Djordjevic, a diplomatului Milovan Milanovici și un bogat material din arhiva personală a lui Miroslav Spalajkovic, diplomat cu o îndelungată activitate, renumitul om de știință Iovan Grijić ș.a.⁸

Cu toate că documentele diplomatice ale Serbiei pînă la 1918 au suferit din cauza vitregiilor timpurilor, în aceste fonduri se găsesc totuși informații importante privind istoria Serbiei și a relațiilor țărilor balcanice din secolul al XIX-lea și din primele decenii ale sec.XX. Pentru toate evenimentele din istoria Balcanilor, răscoale și mișcări de eliberare națională începînd cu prima jumătate a sec. XIX și pînă la marile războaie din 1912, 1913 și 1914-1918 se găsesc totuși în această cantitate mică de documente, informații prețioase.

Cercetătorii sînt avizați în principal asupra arhivelor care pînă acum au fost date puțin sau parțial în cercetare, asupra fondurilor și colecțiilor acestui important material.

Cea mai mare acțiune în acest sens o constituie publicarea arhivelor diplomatice despre politica externă a Serbiei în 7 tomuri și 18 volume, din care 3 tomuri și 8 volume au fost și tipărite.⁹

Documentele diplomatice ale regatului Iugoslaviei pentru perioada de la sfîrșitul primului război mondial și pînă la sfîrșitul celui de-al doilea război mondial (1918-1945), unde ar fi trebuit să fi găsit și un bogat material despre istoria țărilor învecinate, în special informații despre colaborarea Iugoslaviei cu aceste țări între cele două războaie mondiale, au fost și mai răvășite, deteriorate și înstrăinate decît arhivele diplomatice ale regatului Serbiei. În vîltoarea evenimentelor celui de al doilea război mondial multe fonduri și colecții au dispărut pur și simplu sau au fost atît de deteriorate încît nu mai pot fi folosite în cercetare.

Dintr-unul din cele mai bogate fonduri care ar fi trebuit să conțină cele mai complete (bogate) izvoare pentru istoria diplomatică a fiecărei țări - secția politică și cabinetul Ministerului de Interne al Iugoslaviei - n-a rămas decât un fascicoul cu câteva acte fără importanță.

În fondul Consiliului de Miniștri - unde sînt adunate cele mai importante documente privind politica externă și relațiile cu toate țările, inclusiv cu țările balcanice, au fost adunate în două-fascicole subțiri și se referă la perioada 1919-1935.¹⁰

O înlocuire parțială a acestor pierderi mari de material privind relațiile Iugoslaviei cu străinătatea și asupra legăturilor cu țările neînvecinate se poate face cu documentele diplomatice care se găsesc în fonduri mai puțin deteriorate de la reprezentanțele regatului Iugoslaviei în țările Europei. Nu se pot aprecia informațiile din aceste izvoare asupra istoriei diplomatice și nici cantitatea, deoarece materialul este neordonat și nu poate fi oferit cercetătorilor.

În cadrul posibilităților actuale privind folosirea acestui material se poate trage concluzia că în ce privește istoria relațiilor internaționale între cele două războaie mondiale, cele mai importante (și folositoare) fonduri ale ambasadelor Ministerului de Externe ale regatului Iugoslaviei sînt: Marea Britanie (Londra) peste 352 fascicole de acte și 14 pachete; ambasada din Turcia - Ankara peste 140 fascicole de acte, 5 pachete și 73 registre, inventare sau alte documentații (care ar putea fi date spre cercetare).

În alte fonduri ordonate sau cu mai puține date pe care le deținem din ambasadele regatului Iugoslaviei din Paris, Haga, Berna, Washington, Copenhaga s-ar putea găsi ceva referitor la relațiile internaționale din Balcani.

Nu sîntem încă în posesia informațiilor care se găsesc în fondurile neordonate ale ambasadelor de la Viena, Praga, Cairo, Budapesta, Roma, Berlin și în special în fondul ambasadei dintr-o țară balcanică România - București, în care sînt peste 385 de fascicole de documente, 286 de pachete și 284 de cărți documentare (evidențe).

ambasadelor

Arhiva din fondurile regatului Iugoslaviei din celelalte țări balcanice în afară de Turcia și România, au dispărut complet în cel de-al doilea război mondial.

Din fondurile primite de la celelalte servicii ale Ministerului de Externe al regatului Iugoslaviei (în afara celor politice și ale ambasadelor) cel mai important este cel al serviciului economic consular, care prezintă informații și posibilitatea cercetării relațiilor economice dintre țările balcanice (peste 735 fascicule acte și 206 volume/cărți documentare).

În baza acestor informații din fond, se poate stabili o imagine de ansamblu asupra legăturilor economice și de comerț exterior dintre Iugoslavia și țările învecinate.

Un fond important îl prezintă și serv. presă - în care găsim sub forma articolelor publicate în ziar, cuprinsul unor documente care au dispărut pentru totdeauna.

Un volum mare de informații se găsesc și la serviciul pentru acorduri internaționale la serviciul de drept administrativ, serviciul protocol, serviciul personal administrativ și secția de istorie.

Din cele 25 de fonduri ale consulatului regatului Iugoslaviei nici unul nu se referă la țările balcanice. Se păstrează un bogat fond de documente al consulatelor generale de la Frankfurt/Main, München, Düsseldorf, Lille, Metz, Milano, Praga și Geneva, dar nefiind ordonate nu putem ști ce informații privitoare la istoria țărilor balcanice dețin.

Informații fragmentare asupra relațiilor dintre țările balcanice și din perioada celor două războaie mondiale găsim și în documentele care se păstrează de la diferite comisii și delegații ale regatului Iugoslaviei, în special în fondul privind Delegația la Conferința de pace de la Paris; delegația la comisia pentru repatriere - Paris, delegația la Liga Națiunilor, Direcția privind acordurile, Comisia internațională a Dunării, în documentele atentatului și procesului de la Marsilia precum și în resturi ale fondului Adunării populare a regatului Serbiei, Croației, Sloveniei, în conspectele presei de la Biroul Presei Ministerului de Externe al regatului Iugoslaviei - pentru toată

perioada 1918-1941. Probabil că în bogatul fond al Biroului pentru stabilirea granițelor Iugoslaviei cu țările învecinate, deci în cele peste 339 dosare și 124 instrumente de conservare (volume) s-ar găsi destule informații pentru istoria țărilor balcanice învecinate, dar acest fond nu este ordonat iar noi nu-l cunoaștem adevărata lui valoare.

Din grupa arhivelor personale și familiale sînt interesante pentru cercetarea relațiilor dintre popoarele și țările balcanice colecțiile lui: Marombo-Vojislav Iovanovic, 179 fascicule de acte, Actele lui Nicola Pasić, 6 pachete, Actele lui Pizon-Iovan Iovanovici, 31 pachete precum și colecții de tipărituri, conspecte ale presei interne și externe, ale Ministerului de Externe ale regatului Serbiei, rezumate (conspecte) ale presei interne și externe ale guvernului lui Milan Nedić (1941-1944) 15 pachete, buletine și ziare ale diferitelor organizații fasciste și profasciste (1914-1945).¹¹

Material suplimentar de completare a informațiilor privind istoria diplomatică și în special istoria relațiilor dintre statele și popoarele din Balcani pot oferi și alte fonduri în afară de cel al Ministerului de Externe al regatului Iugoslaviei și care se găsesc în arhivele din Belgrad. Cele mai importante sînt fondurile curții regatului Iugoslaviei 1918-1941, 546 fascicule, a Adunării Naționale a regatului Iugoslaviei, 130 fascicule, a Guvernului în Exil al regatului Iugoslaviei 165 fascicule acte, al Consiliului de Stat al regatului Iugoslaviei 2.243 fascicule acte, în bogatul fond al Ministerului Comerțului și Industrii, al regatului Iugoslaviei - 1.807 fascicule acte, precum și în fondul Centrala pentru relațiile comerciale pentru perioada 1919-1922, 106 fascicule acte.

Si în această arhivă în compartimentul arhivelor personale și familiale se găsesc informații în materialul strîns de diplomați și oficialități, documente care se referă la istoria țărilor balcanice învecinate. Cele mai importante sînt fondurile procesuale ale lui Iovan Iovanovici-Pizon și Milan Stojadinović.

Pentru cercetarea relațiilor dintre popoarele și țările balcanice în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și primele două decenii ale sec. XX se găsesc informații prețioase și în arhiva Muntenegrului din Cetinje. Din cauza războaielor și aici

s-au păstrat numai părți sau fragmente de fond. Cele mai bune (complete) informații se găsesc în fondul Ministerului de Externe din Muntenegru pentru perioada 1878-1916 care conține peste 186 fascicule acte și 36 volume de documente precum și în fondul Ambasadei de la Constantinopol, foarte bine păstrat, care pentru perioada 1872-1912 deține peste 20 de fascicule acte și 7 volume (documente).

Din fondul, care ar fi trebuit să fie cel mai complet, cel al ambasadelor din Belgrad și al consulatelor din Roma, Skadar, Geneva, Paris, Genua, Nissa și Trieste s-au păstrat numai fragmente. Importante sînt și fondurile Senatului Administrativ, 78 fascicule acte; ale Adunării Naționale a Muntenegrului, 35 pachete; ale Consiliului de Stat al Muntenegrului, 18 fascicule acte și ale Consiliului de Miniștri, 16 fascicule.¹³

Informații și documente prețioase se găsesc și în arhiva Macedoniei (Archiv na Makedonija) din Skoplje, în special în fondul Administrației turcești Prilep și Tetova 1869-1912, 2 cutii, precum și într-un număr de documente ale Ministerului de Externe al regatului Serbiei 1885-1915, 5 cutii și în fondul Ambasadei regatului Serbiei de la Londra și a Consulatului general al regatului Serbiei din Skoplje. Unele materiale (documente) se găsesc și în fondul administrației bulgare 1915-1918.¹⁴

Documente diplomatice din perioada mai veche, create pe teritoriul actual al Iugoslaviei, care se referă la relațiile externe ale popoarelor și țărilor din Balcani, se găsesc în principal în arhivele din țările în care au trăit aceste popoare și în special la Viena, Budapesta, Constantinopol, Veneția, Roma ș.a.

Din arhivele interne păstrate pînă astăzi pe teritoriul Iugoslaviei, cel mai bogat și important fond documentar privind actele diplomatice, se găsește în arhiva istorică din Dubrovnik. Despre istoria relațiilor popoarelor din Balcani pînă la căderea Republicii Dubrovnik (1808), găsim informații în fondurile Acta et Diplomata (Documente și Acte) 1022-1808 expediate Republicii Dubrovnik - 477 volume de documente și în Litterae et comissions (Scrișori și decrete) 1359-1808 - 39 volume de documente și 274 volume (cărți).¹⁵

Si în arhiva Croației din Zagreb se găsesc numeroase documente privind evenimentele din Balcani și în special cu referire la relațiile și legăturile sîrbilor și muntenegrenilor cu popoarele slave din Austria și Ungaria.

Acestea sînt numeroase în fondul Dietei (Adunarea poporului) regatului Croației, Dalmației și Slovaciei precum și la comisiile acesteia sau la alte instituții și organe subordonate (diete).¹⁶

Documentație privind arhivele diplomatice se găsesc și în arhiva istorică din Zadar și în fondul Republicii Mlet pînă la căderea acesteia 1797 și în special în fondul "Provoeditare generale în Dalmazia es Albania" (Proavdura Generală din (pt.) Dalmația și Albania, 237 pachete și 26 volume (documente)).¹⁷

În arhiva Vojvodina din Sremski Karlovci se găsesc documente din perioada secolului al XVIII-lea și al XIX-lea care se referă la istoria relațiilor, legăturilor, colaborărilor popoarelor din Vojvodina și a celor din teritoriul mijlociu al Dunării. Dintre cele mai importante sînt actele din Commissio Deputatio Aulica în Transilvanicis, Baeticis et Illiricis (Comisia Deputăției Aulice Ilirice) și din Cancelaria aulică a Iliriei.¹⁸

În Arhivele Bosniei și Herțegovinei din Sarajevo se păstrează documente despre evenimentele din Balcani din perioada sfîrșitului dominației turcești din Bosnia și Herțegovina, din timpul ocupației Austro-Ungare, în fondul Consulatului general al Austro-Ungariei din Sarajevo 1850-1880, 242 cutii și în fondul Guvernului Bosniei și Herțegovinei 1879-1918, 1.208 cutii, 10.957 fascicule acte și 1.250 de volume.¹⁹

N O T E

1. Fondurile și colecțiile arhivistice din RSF Iugoslavia, Republica Socialistă Serbia, Editura Asociației lucrătorilor de arhive, Belgrad 1978, p.9.

2. Documente despre politica externă a regatului Serbiei 1903-1914, vol.6, fascs.1, Belgrad 1981, p.14-15.

3. Fondurile și colecțiile arhivistice din RSF Iugoslavia, editat de Uniunea asociațiilor lucrătorilor de arhive din Iugoslavia, prescurtat în continuare Arhivele federale, Belgrad 1981, p.79-86.
4. Documente despre politica externă a regatului Serbiei, vol.6, fasc.1, pag.9.
5. Ghid în arhivele Serbiei, Editura Kultura, Belgrad 1973, p.44-45.
6. Arhivele federale / vezi nota 3/, p.81-82.
7. Ghid în arhivele Serbiei, p.46-47.
8. Ibidem p.178-191.
9. Până acum s-au tipărit următoarele volume din colecția "Documente privind politica externă a regatului Serbia 1903-1914" - VII, redactori Vladimir Dedihev și Zivota Anic, pentru anul 1914 în două volume, Belgrad 1978.
- VI, pentru anul 1913, fasc.1 și 2, redactor Dušan Lukač și fasc.3 redactor Klimentije Džambazovski, Belgrad 1982.
- V, pentru anul 1912, redactor Mihailo Vojvodič, vol.1 și 2, Belgrad 1985.
10. Arhivele federale /vezi nota 3/p.81.
11. Ibidem, p.83-86.
12. Ibidem, p.49-50, 89.
13. Fondurile și colecțiile arhivistice din RSF Iugoslavia, Republica Socialistă Muntenegru, Belgrad 1983, p.29-30.
14. Fondurile și colecțiile arhivistice din RSF Iugoslavia, Republica Socialistă Macedonia, Belgrad 1982, p.37-47.
15. Fondurile și colecțiile arhivistice din RSF Iugoslavia, Republica Socialistă Croația, Belgrad 1984, p.137-141.
16. Ibidem, p.57-63.
17. Ibidem, p.325.
18. Fondurile și colecțiile arhivistice din RSF Iugoslavia, Republica Autonomă Voivodina, Belgrad 1977, p.33-35.
19. Fondurile și colecțiile arhivistice din RSF Iugoslavia, Republica Socialistă Bosnia, 1981, p.33.

DOCUMENTE DIPLOMATICE ALE S.U.A.
DESPRE ISTORIA BALCANILOR

Milton O. Gustafson
- Arhivele Naționale -

Scopul acestei comunicări este să servească drept ghid pentru bursierii interesați în folosirea documentelor diplomatice ale SUA pentru cercetări, nu numai în privința legăturilor SUA cu țările balcanice, ci și pentru istoria Balcanilor în general, inclusiv istoria internă a țărilor balcanice și relațiile internaționale ale acestora.

Materialele referitoare la relațiile dintre Balcani și America și istoria Balcanilor se află peste tot în SUA în multe și diferite biblioteci universitare, societăți istorice și alte depozite. Arhivele Naționale și Administrația Documentelor este depozitul central pentru documentele guvernului federal, dar datorită descentralizării administrației arhivelor și bibliotecilor, în SUA nu există o autoritate centrală peste aceste multiple instituții.

În SUA există o diferență între arhive și biblioteci. Ambele dețin colecții de manuscrise, achiziționează, păstrează și dau în cercetare informații sub forma documentelor, dar ele operează pe baza unor principii diferite.

Arhivele sînt agențiile ce primesc documente de instituții, bibliotecile sînt agenții ce colecționează documente referitoare la persoane. Arhivele își organizează materialul potrivit structurii lor organice existente; bibliotecile pot să-și organizeze materialele potrivit unor sisteme, alese în mod arbitrar.

Arhivele Naționale dețin documentele cu valoare permanentă ale agențiilor guvernului federal de care acestea nu mai au nevoie pentru scopuri administrative curente. Documentele din Arhivele Naționale sînt organizate potrivit conceptului de grup de documente. Grupele de documente sînt stabilite pentru cantitățile de documente care au legătură între ele datorită organizării și funcției, de asemenea datorită istoriei administrative, complexității și volumului documentelor și arhivelor agenției federale sau departamentului. În cadrul fiecărei grupe, documentele sînt

aranjate pe serii, unitatea de bază folosită de biroul de origine în îndosărierea documentelor. O serie poate să conască dintr-un număr de volume, pachete sau documente, aranjate într-o anumită ordine din serie, ca alfabetic, numeric sau cronologic, sau desemnate ca o serie unică datorită altor forme ale caracteristicii de unificare, ca de pildă tema. În cadrul grupei de documente, seriile sînt aranjate pe subgrupe bazate pe sisteme variate de organizare.

Grupele de documente de la Arhivele Naționale sînt administrate de secții separate. Sectorul Arhivelor Civile include Secția Diplomatică care are în custodie grupele documentelor de la Departamentul de Stat, în clădirea Arhivelor Naționale; Secția Generală păstrată la Centrul Național de documente Washington aflat în suburbia Suitland; Maryland, care are în custodie unele grupe de documente diplomatice sau părți din aceste grupe și Secția Juridică, Fiscală și Socială care are în custodie documentele Consiliului Național de Securitate. Secția Arhivelor Militare are în custodie documentele agențiilor militare, inclusiv Oficiul Serviciilor Strategice (OSS) și Agenția Centrală de Informatică (CIA). Sectorul Arhivelor Legislative are custodia documentelor Senatului SUA și ale Camerei Reprezentanților, inclusiv documentele comitetului care se ocupă de problemele externe. Sectorul Documentelor Speciale are secții separate care au în custodie documentele audiovizuale, cartografice și mecanografice.

Arhivele Naționale și Administrația Documentelor sînt responsabile și cu acțiunile unor biblioteci prezidențiale. Aceste biblioteci, în parte muzee și în parte centre de cercetare, au în custodie documente prezidențiale, pe cele ale Casei Albe, documente personale ale funcționarilor Casei Albe din administrația președinților Hoover, Roosevelt, Truman, Eisenhower, Kennedy, Johnson, Nixon, Ford și Carter. Ele se află în diferite centre: Boston, Massachusetts, Austin, Texas, Hyde Park, New York, Abilene, Kansas. Informații despre materialul bibliotecilor prezidențiale pot fi obținute direct la aceste biblioteci. Documentele președinților Nixon, Ford și Carter nu sînt deschise încă cercetării.

Documentele diplomatice din Arhivele Naționale

Agencia guvernului SUA care are responsabilitatea centrală pentru dirijarea politicii externe este Departamentul de Stat. Documentele curente ale Departamentului de Stat, cele care datează după 1954, sînt încă în custodia acestuia. Mai multe documente ale Departamentului de Stat datate înainte de 1955 - dosarele centrale, documentele ambasadelor și consulatelor și unele dosare ale oficiilor descentralizate ale Departamentului de Stat care au valoare permanentă - au fost transferate la Arhivele Naționale.

Documentele din doarele centrale includ corespondența Departamentului cu diplomații și consulii lui, cu alte agenții de guvernămînt, cu funcționarii guvernelor străine acreditați în SUA, cu Congresul, cu Președintele și publicul, practic în privința tuturor activităților Departamentului, cu excepția pașapoartelor, vizelor și problemelor personale.

Documentele din dosarele centrale sînt împărțite în trei grupe datorită sistemelor de îndosăriere folosite în diferite perioade de timp. 1) Documentele ce datează din perioada 1789-1906 sînt ordonate în trei mari grupe - diplomatice, consulare și corespondență diversă. În cadrul fiecărei grupe sînt scrisori primite și copii ale scrisorilor trimise, îndosariate pe țări sau orașe, în mod cronologic. 2) Documentele din perioada 1906-1910 sînt ordonate tematic în dosare după sistemul numeric. 3) Documentele datate după 1910 sînt de asemenea, ordonate tematic potrivit însă sistemului de îndosăriere zecimală. Aceste documente sînt împărțite în cinci perioade de timp (1910-1920; 1930-1939; 1940-1944; 1945-1949 și 1950-1954) ceea ce a ușurat transferul lor la Arhivele Naționale în 1947, 1958, 1959, 1971 și respectiv 1986.

Documentele create, primite și îndosariate la ambasadele, legațiile și consulatele SUA din toată lumea, datate înainte de 1955 (dacă acestea mai există) au fost, de asemenea transferate la Arhivele Naționale. Documentele de la multe posturi au fost pierdute sau distruse, iar metodele de păstrare a documentelor n-au fost uniforme.

Sivas, Turcia, 1886-1906 (T 681, 2 role)
Smirna, Turcia, 1802-1906 (T 238, 15 role)
Sofia, Bulgaria, 1901-1904 (T 682, 1 rolă)
Trebizonda, Turcia, 1904-1906 (T 700, 1 rolă)
Zante, Grecia, 1853-1862 (T 451, 3 role).

Sînt seriile corespondenței de instrucțiuni de la Departamentul de Stat către funcționarii lui diplomatici, legate în volume. Pentru perioada 1791-1833, sînt microfilmate în rolele 1-8 din M.77. Alte instrucțiuni sînt:

Austria, 1837-1906 (M 77, rolele 13-16).
Statele balcanice, 1868-1906 (M zz, rola 17)
Grecia, 1868-1906 (M 77, rola 17)
Muntenegru, 1905-1906 (M 77, rola 17)
România, 1868-1906 (M 77, rola 17)
Rusia, 1833-1906 (M 77, rolele 136-140)
Turcia, 1823-1906 (M 77, rolele 162-169)

Instrucțiunile către funcționarii consulari au fost îndosariate într-o singură serie cronologică și astfel este imposibil de separat instrucțiunile către funcționarii consulari din orașele din Balcani.

Alte mesaje către Departamentul de Stat de la reprezentanții diplomatici ai țărilor balcanice se găsesc printre notele de la misiunile străine:

Austria, 1820-1906 (M 48, 15 role)
Grecia, 1823-1892 (T 808, 1 rolă)
Muntenegru, 1896-1905 (T 614, 1 rolă)
România, 1879-1881 (T 953, rola 4)
Turcia, 1867-1906 (T 815, 8 role)

Pe lîngă acestea mai sînt cîteva mesaje diverse, legate în 2 volume, intitulate "Alte state". La Bosnia - Herțegovina este un memorandum de 4 pagini, datat 10/16 dec.1875, de la trimisul extraordinar și ministru plenipotențiar al Adunării de la Raias, adresat președintelui, cu propunerea "să supun Excelenței dv. recunoașterea guvernului național al Bosniei, eliberată de dominația turcească". La Bulgaria, 1896-1906, sînt cîteva mesaje, inclusiv o scrisoare autografă de la prințul Ferdinand al Bulgariei către președintele Roosvelt, din 26 iunie/9 iulie 1904, prin

Există, de asemenea, multe grupe de documente separate sau subgrupe de documente care sînt dosare descentralizate ale unor unități de organizații ca și documente referitoare la subiecte sau evenimente speciale.

Documentele dosarelor centrale

Printre documentele dosarelor centrale ale Departamentului de Stat (Record Group 59), pentru perioada dinainte de 1906, sînt rapoarte de la funcționarii ambasadelor și consulătelor americane. Rapoartele, legate în volume, au fost microfilmate de Arhivele Naționale în întregime. Următoarele serii conțin documente de interes deosebit pentru Balcani.

Rapoarte diplomatice

Austro-Ungaria, 1838-1906 (T 157, 51 role)

Grecia, 1868-1906 (T 159, 18 role)

Muntenegru, 1905-1906 (T 525, 1 rolă)

România, 1880-1906 (T 727, 5 role)

Rusia, 1808-1906 (M 35, 66 role)

Serbia, 1900-1906 (T 630, 1 rolă)

Turcia, 1818-1906 (M 46, 77 role)

Rapoarte consulare

Alexandretta, Turcia, 1896-1906 (T 504, 1 rolă)

Atena, Grecia, 1837-1906 (T 362, 8 role)

Belgrad, Iugoslavia, 1883-1906 (T 513, 3 role)

Brusa, Turcia, 1837-1840 (T 711, 1 rolă)

București, România, 1866-1885, 1892-1906 (T 285, 3 role)

Chios, Grecia, 1862-1871 (T 669, 1 rolă)

Constantinopol, Turcia, 1820-1906 (T 194, 24 role)

Cipru, 1835-1878 (T 463, 2 role)

Erzerum, Turcia, 1895-1904 (T 568, 2 role)

Galați, România, 1858-1869 (T 384, 1 rolă)

Harput, Turcia, 1895-1906 (T 579, 1 rolă)

Kos (cu Cipru)

Mitilene (cu Smirna)

Patras, Grecia, 1874-1906 (T 648, 4 role)

Pireu, Grecia, 1864-1874 (T 534, 3 role)

Salonic, Grecia, 1832-1840 (T 414, 1 rolă)

care se răspunde la invitația adresată Bulgariei să participe la Tîrgul Internațional de la St.Louis. La Serbia este o scrisoare de 2 pagini din 20 februarie/4 martie 1882, despre tratatul comercial și convenția consulară semnată la Belgrad în oct. 1881.

Notele către misiunile străine din 1793-1834 sînt într-o singură serie (microfilmate în M 38, 5 role), aranjate cronologic. Din 1834 la 1906, notele sînt într-o serie (microfilmate în M 99), aranjate pe țări și în interiorul acestora, cronologic. Următoarele note de la Departamentul de Stat prezintă interes pentru istoria Balcanilor.

Austria, 1853-1906 (rolele 2-3)

Statele Italiene, Grecia și Turcia, 1834-1868 (rola 61)

Rusia, 1834-1906 (rolele 82-84)

Turcia și Grecia, 1867-1894 (rola 96)

Turcia și România, 1880-1906 (rola 97).

Documentele dosarelor centrale pentru perioada 1906-1910 sînt îndosariate tematic într-o singură serie mare numită "Numerical File", conținînd 25.892 dosare cu subiecte diferite și o serie mai mică numită "Minor File", pentru corespondență administrativă de rutină. "Numerical File" și "Minor File" au fost microfilmate sub cota M 862, 1240 role.

Pentru a găsi toate dosarele tematice referitoare la un anumit subiect trebuie consultați diferiți indici pe fișe și alte instrumente de lucru.

Un inventar pregătit recent pe dosare tematice referitor la Balcani, pe perioada 1906-1910, include următoarea descriere:

1. Dosar 15.921 conține 83 documente sub titlul general "Anexarea Bosniei și Herțegovinei de către Austro-Ungaria", care include rapoarte de la ambasada din Viena, un interviu cu ministrul sîrb la Paris și un raport de 48 pagini al lui Robert Lansing "Naționalitatea și situația prezentă în Balcani".

2. Dosar 10.044 conține 382 documente sub titlul general "Probleme politice în Turcia".

3. Dosar 946 conține 109 documente despre "Importul de ulei de semnințe de bumbac în Turcia".

4. Dosar 16.065 conține numai un document despre "Industria sării în România".

5. Dosar 1.950 conține 26 documente despre "Probleme politice în Grecia".

6. Dosar 5.449 conține 2 documente despre plîngerea lui M.G. Nergararian despre taxele vamale puse de autoritățile bulgare.

Documentele dosarelor centrale pentru perioada de după 1910 sînt de asemenea, așezate tematic, dar subiectele au fost stabilite înainte potrivit sistemului de înlistare zecimal. Toate subiectele sînt împărțite în 9 clase principale și fiecare țară primește un număr; astfel dosarul 874 este pentru problemele interne (8), ale Bulgariei (74). Subiectele mai mici care se încadrează într-unul mare urmează și ele sistemul zecimal, astfel dosarul 860 h 01 este pentru guvernul (01), Iugoslaviei (60 h).

Numărul de dosar este urmat de un semn (1) și un document: astfel 711.68/52 este pentru al 52-lea document din dosarul pentru relațiile politice (7) dintre SUA (11) și Grecia (68).

Următoarele dosare tematice din clasa 7 (relații politice; numărul țării mai mici precede întotdeauna numărul țării mai mari) au fost microfilmate de Arhivele Naționale.

711.60 h SUA - Iugoslavia, 1910-1929 (M 362, 1 rolă)

711.67 SUA - Turcia, 1910-1929 (M 365, 8 role)

711.68 SUA - Grecia, 1910-1929 (M 475, 3 role)

711.73 SUA - Muntenegru, 1910-1929 (M 349, 2 role)

760 h - Iugoslavia, 1910-1929 (M 361, 9 role)

760 h, 65 Iugoslavia - Italia, 1910-1929 (M 361, rolele 3-5)

760 h 74 - Iugoslavia - Bulgaria, 1910-1929 (M 361, rolele 7 - 8)

761.67 Rusia - Turcia, 1910-1929 (M 340, rolele 7-8)

761.71 Rusia - România, 1910-1929 (M 340, rolele 8-9)

765.67 Italia-Turcia, 1910-1929 (M 530, rolele 3-5)

767 Turcia, 1910-1929 (M 363, 29 role)

1930-1939 (T 1245, 4 role)

1940-1944 (T 124, 1 rolă)

767,68 Turcia-Grecia, 1910-1929 (M 363, rolele 3-25)

768 Grecia, 1910-1929 (M 476, 6 role)

768.74 Grecia-Bulgaria, 1910-1929 (M 476, rolele 2-5)

Următoarele dosare tematice din clasa 8 (probleme interne ale statelor) referitoare la Balcani au fost microfilmate de Arhivele Naționale).

860 h Iugoslavia, 1910-1929 (M 358, 27 role)

1930-1944 (M 1203, 28 role)

867 Turcia, 1910-1929 (M 353, 88 role)

1930-1944 (M 1224, 36 role)

1945-1949 (M 292, 20 role)

868 Grecia, 1910-1929 (M 443, 45 role)

1930-1939 (M 1179, 16 role)

870 Statele Balcanice, 1940-1944 (M1220, 1 rolă)

871 România, 1910-1944 (M 1198, 44 role)

873 Muntenegru, 1910-1929 (M 349, 2 role)

874 Bulgaria, 1910-1944 (M 1207, 21 role)

875 Albania, 1910-1944 (M 1211, 16 role)

Dosarele serviciilor posturilor străine

Documentele care au fost menținute la oficiile diplomatice și consulare din țările străine au fost transferate la Arhivele Naționale și sînt accesibile la Grupul de documentare 84, Documente ale serviciilor posturilor Departamentului de Stat. Pînă la 1912, documentele sînt în serii cronologice, ca originalele instrucțiunilor, copii și rapoarte, corespondență diversă primită și trimisă. După 1912, documentele au fost îndosariate tematic potrivit sistemului zecimal, începînd cu fiecare an.

Arhivele Naționale au următoarele documente pentru posturile din țările balcanice

Posturi diplomatice

Albania, 1922-1939, 40 ft.

Bulgaria, 1889-1945, 50 ft.

Grecia, 1834-1941, 1944-1955, 123 ft.

România 1880-1956, 83 ft.

Turcia, 1830-1954, 299 ft.

Iugoslavia, 1882-1939, 1946-1954, 65 ft.

Posturi consulare

Adana, 1943-1945, 3 ft.

Adrianopole, 1915-1916, 1 vol.

Alexandretta, 1896-1924, 1942-1945, 18 ft.

Ankara, 1950-1954, 25 ft.

Atena, 1837-1937, 1950-1954, 54 ft.

Belgrad, 1883-1954, 54 ft.

Brusa, 1907-1917, 1 ft.

Bucureşti, 1862-1935, 1950-1954, 51 ft.

Canea, 1850-1893, 1 ft.

Constantinopol, 1855-1955, 202 ft.

Constanţa, 1923-1926, 3 ft.

Erzuram, 1896-1907, 2 ft. ; Galaţi, 1862-1883, 3 ft.

Harput, 1897-1917, 8 ft.

Kalamata, 1913-1917, 3 ft.

Mersin, 1885-1917, 10 ft.

Mitilene, 1917-1918, 1 ft.

Patras, 1861-1936, 43 ft.

Pireu, 1865-1874, 1904-1908, 1 ft.

Salonic, 1870-1954, 69 ft.

Samsun, 1887-1921, 3 ft.

Sivas, 1886-1921, 3 ft.

Smyrna, 1922-1954, 56 ft.

Sofia, 1914-1935, 23 ft.

Syros, 1872-1897, 1 ft.

Trebizonda, 1872-1919, 11 ft.

Zagreb, 1920-1940, 1950-1954, 39 ft.

Zante, 1855-1897, 1 ft.

Dosare speciale sau descentralizate

Unele documente care au fost transferate de la Departamentul de Stat la Arhivele Naţionale se păstrează separat la dosarele centrale. Unele sînt în Record Group 59, General Records of the Department of State (Grupul de documente, 59, Documente generale ale Departamentului de Stat), altele în alte grupuri de documente.

Documente ale Comisiei Americane de negociere a tratatelor de pace după primul război mondial sînt în Record Group 256 (Grupul de documente 256). Aceste documente includ corespondența organizației "The Inquiry", înființată în vederea conferinței de pace, peste 1.000 rapoarte speciale și studii numite Inquiry Documents (documente pentru informare, microfilmate în M 1107, 47 role) și documente generale ale Comisiei americane, 1918-1931, aranjate tematic potrivit sistemului de ordonare zecimal (microfilmate în M 820, 563 role). În plus, în acest grup sînt 1178 piese cartografice, inclusiv 78 hărți manuscrise și hărți fotoștatice care arată granițele istorice și cele propuse de națiunile balcanice.

Printre documentele referitoare la cererile internaționale (Record Group 76) sînt trei serii, 1923-1937, referitoare la comisia care a analizat 898 cereri ale cetățenilor SUA împotriva Turciei pentru 1.300.000 dolari.

Documente ale conferințelor internaționale sînt în Record Group 43. Ele conțin documente ale întrunirilor din timpul celui de-al doilea război mondial de la Moscova, Teheran, Cairo, Ialta și Potsdam; întrunirile după război ale Consiliului miniștrilor străini; întrunirile pentru reparații; Conferința de pace de la Paris, iulie-octombrie 1946, inclusiv Comisia politică și teritorială pentru Bulgaria și Comisia politică și teritorială pentru România.

Alte documente sînt în Record Group 59. Acestea includ peste 8.000 de rapoarte de informare pregătite de Secția de cercetare și analize a Biroului Serviciilor Strategice (OSS), 1941-1945 și Departamentul de Stat, 1945-1961. Printre documentele accesibile cercetării, pe microfișe (M 1221) sînt următoarele:

"Rolul dinastiilor locale în Balcani", apr.26, 1944, 77 pag., R x A 1502.

"Rolul comunismului în Balcani", sept.12, 1944, 108 pag, R x A 1661.

"macedonia și mișcarea federală în Balcani", decembrie 6, 1944, R x A 2685.

Printre documentele Secției pentru Studii de politică externă, 1944-1950, sînt cercetate rapoarte despre subiecte ca: "Poziția americană în problema frontierei de sud a Corintului, 1920-1947" (RP N7) și "Negocierile tratatelor de pace cu Italia, România, Bulgaria și Ungaria (RP M4).

Personalul pentru planificarea politicii Departamentului de Stat, după 1947, a produs, de asemenea, rapoarte numerotate, ca PPS/35. "Atitudinea acestui guvern față de evenimentele din Iugoslavia", iunie 30, 1948 și PPS/59, "Politica SUA față de statele satelite ale URSS din estul Europei", aug.25, 1949. Rapoartele PPS sînt de asemenea accesibile pe microfișe (M 1171).

Publicații și instrumente de lucru

Obiectivul principal al administrației arhivistice din SUA este conservarea documentelor și darea lor în folosire. Un mod de a le da în cercetare sînt publicațiile. Multe din cele mai importante documente de politică externă sînt publicate de Departamentul de Stat în seriile lui în mai multe volume "Relațiile externe ale Statelor Unite". Arhivele Naționale au publicat multe serii complete ale documentelor pe microfilm. Aproape toate seriile importante ale documentelor Departamentului de Stat dateate înainte de 1930 sînt accesibile prin publicațiile pe microfilm ale Arhivelor Naționale și sînt descrise în "Noul catalog al microfilmelor diplomatice" și în broșurile descriptive care însoțesc multe publicații pe microfilm. Companii particulare de microfilmare, ca de ex. Scholarly Resources Inc. and University Publications of America, microfilmează de asemenea, documente ale Departamentului de Stat din Arhivele Naționale.

Un al doilea mod în care Arhivele Naționale fac disponibile pentru cercetare documentele lor este producerea de instrumente de lucru. Informații generale despre documentele din Arhivele Naționale sînt disponibile în "Ghidul Arhivelor Naționale" (1947). Materialele altor instituții sînt descrise în "Ghid despre arhivele și manuscrisele din Statele Unite" (New Haven: Yale University Press, 1961), editat de Philip M. Hamer și publicația Bibliotecii Congresului "Catalogul Uniunii Naționale al Colecțiilor de manuscrise", care nu este foarte complet.

Majoritatea bibliotecilor prezidențiale au publicat ghiduri generale despre materialele lor.

Informații mai deosebite despre documentele din Arhivele Naționale sînt disponibile sub forma unor ghiduri tematice, inventare, inventare preliminar, liste speciale și lucrări de referință. Printre ghidurile tematice sînt Documente federale despre cel de al doilea război mondial. Documentația referitoare la conferința de pace după al doilea război mondial este descrisă în Documentele Comisiei americane la Negocierea Păcii, Inventar 9, întocmit de Sandra Rangel, iar documentele Departamentului de Stat sînt descrise în Inventarul preliminar al Documentelor Generale ale Departamentului de Stat, PI 157, întocmit de Daniel T Goggin și H. Stephen Helton. Există inventare preliminare pentru alte grupuri de documente și cel pentru documentele Departamentului de Stat este permanent revizuit pentru a fi adus la zi. Printre listele speciale sînt: Lista de documente privind agenții speciali ai Departamentului de Stat, 1789-1906, SL 7, întocmit de Natalia Summers și Lista documentelor create de posturile de servicii din străinătate aflate în Arhivele Naționale, SL 9, întocmit de Mark G. Eckoff și alții. O lucrare de referință interesantă este "Păstrarea documentelor din Departamentul de Stat" 1789-1956, RIP 79, de H. Stephen Helton.

Există și alte instrumente de lucru, de obicei nepublicate, care furnizează informații și mai specifice despre documentele Departamentului de Stat din Arhivele Naționale. Fiecare nouă depunere este descrisă pe scurt în diferite reviste istorice, inclusiv în "Prologue", revista Arhivelor Naționale, iar achizițiile de la Departamentul de Stat sînt descrise într-un document intern de lucru "Lista dosarelor speciale", întocmită de Secția diplomatică.

Pe lângă instrumentele de lucru care descriu documentele la nivel de serii, sînt cele care conțin fișele pentru dosarele tematice, indici etc. care descriu fiecare document dintr-un dosar. Asemenea instrumente de lucru sînt întocmite de obicei în instituția în care documentele au fost create și îndosariate. Unele din aceste instrumente de lucru sînt accesibile sub forma publicațiilor pe microfilm.

Inventarele corespondenței Departamentului pentru perioada 1870-1906 sînt accesibile sub forma a 71 role (M.17), iar listele pentru dosarele clasate zecimal, 1910-44, sînt disponibile sub forma a 654 role (M.973).

Procedura de cercetare

Clădirea Arhivelor Naționale este situată în spațiul pentru clădirile oficiale, sub formă de triunghi din downtown Washington DC, iar intrarea pentru cercetători se face prin Avenue Pennsylvania și prin Avenue 8. Pe baza identificării, obținerea unui permis de cercetare se face în cîteva minute.

Un consultant care dă referințe va ajuta pe cercetător indicîndu-i ce documente are nevoie să consulte și apoi îl va îndruma spre unul sau mai multe secții care au în păstrare documentele. La Secția diplomatică care are în custodie documentele Departamentului de Stat, cercetătorul va discuta tema sa în detaliu cu un arhivist îndrumător care este licențiat în filozofie sau în istorie, știe procedura de cercetare și cunoaște documentele. Arhivistul îi va expune cum sînt organizate documentele, îi va arăta unele dintre instrumentele de lucru, îi va spune unde poate găsi alte instrumente de lucru și apoi îl va lăsa pe cercetător să consulte instrumentele de lucru atîta cît îi este necesar. Cînd cercetătorul va stabili ce documente dorește să examineze, îi spune arhivistului îndrumător și apoi aceste documente îi sînt trimise la sala de cercetare. Deși arhivistul îndrumător și instrumentele de lucru sînt în general disponibile între 8,45 - 17,15, în zilele de luni - vineri, sala de lectură centrală este deschisă pînă la ora 22, în zilele lucrătoare și de la 8,45 la 17, sîmbăta. Dacă documentele sînt cerute și trimise la sala centrală de cercetare, ele sînt păstrate atîta timp aici cît cercetătorul are nevoie de ele. Dacă documentele pe care cercetătorul dorește să le consulte, sînt pe microfilm, el este îndrumat spre sala de lectură a microfilmelor, care este deschisă între aceleași ore. Rolele microfilmelor sînt așezate în sertare deschise.

Dacă cercetătorul dorește să obțină microfilme sau altfel de copii de pe documente, arhivistul îndrumător îi va da

instrucțiunile pentru comanda de reproducere. Costul curent al unui cadru microfilm este 25 sau 30 cenți, xerocopia costă între 30-35 cenți.

Prețul mai mic este pentru cercetătorul care pune semne la documentele pe care le vrea copiate, întocmește lista acestora și apoi înapoiază acele documente pentru a fi așezate la locul lor. Dacă face numai lista documentelor pe care le vrea reproduse sau trimite numai o cerere prin poștă- costul este 30 sau 35 cenți pentru o pagină. Costul curent pentru publicațiile microfilm este de 20 \$ pe rolă și majoritatea publicațiilor au în jur de 1.000 pagini pe rolă.

Cercetătorul trebuie să plătească pentru reproducerea documentelor.

Politica de acces

La Arhivele Naționale există documente (sau dosare întregi) care au fost mutate din cutii pentru că ele sînt închise cercetării pe motive de securitate națională sau din cauza altor motive și nu pot fi date cercetătorului. Sistemul de mînuire a unor astfel de materiale este acum mai bun decît înainte. Înainte, funcționarii Departamentului de Stat detrimau în mod arbitrar categoriile de documente care trebuiau scoase din dosare; acum, singurele categorii permise sînt nouă; ele sînt permise de lege, Legea libertății de informare.

Unul dintre cele mai mari ajutoare pentru cercetătorul istoric în SUA în ultimii ani a fost Legea libertății de informare. Aprobata inițial de congres în 1966, legea a fost amendată în 1974 pentru a face agențiile guvernamentale federale mai responsabile în privința cererilor publicului de a cerceta documentele agențiilor federale. Deși legea nu se aplică la materialele din bibliotecile prezidențiale și colecțiile de manuscrise din instituțiile nefederale, ea se aplică tuturor documentelor din Arhivele Naționale și documentelor federale aflate încă în custodia instituției. Legea nu face nici o deosebire între cetățenii SUA, rezidenții din SUA și străini, oricine poate face o cerere în baza Legii libertății de informare. Documentele care

sînt date în cercetare ca răspuns la o anumită cerere, pot fi apoi disponibile pentru alți cercetători.

Majoritatea agențiilor federale care au încă în custodie documentele proprii nu admit de obicei accesul particularilor la cercetare. Dacă totuși cercetătorul poate să identifice un document sau dosar cu o anumită specificitate, poate să ceară copii de pe astfel de documente sau dosare în baza prevederilor Legii libertății de informare. Cercetătorul trebuie să plătească pentru timpul de cercetare și pentru copierea documentelor făcute de instituția în cauză. Fiecare instituție trebuie să întocmească reglementări în privința taxelor de cercetare și copiere și trebuie să aibă un birou de informații care să dea relații prin poștă sau direct persoanei.

Este mai ușor pentru instituții să-și transfere documentele lor istorice la Arhivele Naționale. Arhivele Naționale nu impun taxe pentru cercetare pentru că ele cer cercetătorilor să-și identifice documentele pe care vor să le consulte sau să le reproducă.

Există nouă categorii la care se poate opri accesul în baza Legii libertății de informare:

1. Cele autorizate în mod special în baza criteriilor stabilite printr-un ordin executiv să fie ținute la secret în interesul apărării naționale sau politicii externe.

2. Cele referitoare exclusiv la reguli și practici personale interne.

3. Cele exceptate de către lege în mod special de la dezvăluirea lor.

4. Secrete comerciale și informații comerciale și financiare obținute de la o persoană.

5. Memorandumuri ale agențiilor sau dintre agenții sau scrisori care nu sînt disponibile prin lege.

6. Dosarele personale și medicale și dosare similare, a căror dezvăluire ar constitui un amestec în secretele personale.

7. Documente de investigare ce intră în sfera de incidență a legii.

8. Documente referitoare la instituțiile financiare.

9. Informații și date geologice și geofizice privind forările.

Înainte, când documentele erau mutate, cercetătorul nu putea cunoaște cât de multe documente lipseau și ce importanță puteau avea ele pentru subiectul său; acum ori de câte ori documentul este mutat dintr-o cutie, se face o notiță în care se arată identitatea documentului și motivul pentru care a fost mutat, și se pune în locul lui.

Înainte, cercetătorul nu putea face nici o legătură cu aceasta; acum el poate face o cerere sau să se plîngă împotriva refuzului, în baza Legii libertății de informare.

Unii cercetători au experiența altor dificultăți. Uneori documentele nu sînt disponibile cercetării pentru că au fost pregătite pentru proiectul publicării pe microfilm. Se fac eforturi pentru a scurta această perioadă și după ce documentele sînt microfilmate, dosarul întreg poate fi disponibil pe microfilm. Uneori documentele au fost transferate de la Departamentul de Stat la Arhivele Naționale, dar n-au fost prelucrate, n-au fost aranjate, puse în cutii, descrise sau revăzute pentru a vedea ce documente este nevoie să fie mutate pentru că sînt închise cercetării.

Alteori documentele nu sînt disponibile pentru cercetare datorită stării lor de conservare; practica obișnuită este copierea acestora, copia este pusă la dispoziția cercetătorilor, iar documentele originale sînt retrase.

Arhivele Naționale și alte instituții din Statele Unite primescu cu bunăvoință vizitele de cercetare pentru cercetătorii străini. Ele așteaptă aceeași atitudine pentru cercetătorii americani care merg în străinătate să cerceteze. Rezultatele acestei cercetări, vor contribui, din ambele părți, la o mai bună înțelegere a istoriei internaționale.

IMPORTANTA MATERIALELOR DIPLOMATICE
BRITANICE PENTRU ISTORIA TARILOR BALCANICE
DINTRE CELE DOUĂ RAZBOAIE

Prof.dr. Zivko Avramovski
- Iugoslavia -

Istoricii care se ocupă cu trecutul popoarelor balcanice în perioada dintre cele două războaie întâmpină mari dificultăți în folosirea materialelor diplomatice ale țărilor balcanice. Condițiile folosirii acestora nu sînt aceleași în toate aceste țări, dar de regulă istoricii țărilor străine sînt expuși pretutindeni la importante măsuri restrictive. Aceste măsuri merg de la cea mai completă inaccesibilitate la arhivele diplomatice pentru cercetătorii străini, ca în Albania, pînă la acordarea de permise de cercetare numai istoricilor din unele țări, ceea ce este cazul în majoritatea celorlalte țări balcanice, astfel că nu se poate spune că este vorba de arhive deschise cercetării științifice, deși limitele cronologice impuse de lege nu prezintă dificultăți din punct de vedere oficial. În Iugoslavia, unde arhivele diplomatice sînt accesibile cercetătorilor, cea mai mare parte a materialelor ce provin de la Ministerul Afacerilor Externe al Regatului Iugoslaviei (secția politică) a fost distrusă în timpul războiului din aprilie 1941, în timp ce miniștrii și alți funcționari au luat și ei o altă parte a documentației. Sînt distruse complet sau parțial fondurile de arhivă ale unor misiuni ale Regatului Iugoslaviei în țările europene, în primul rînd în țările Axei și ale sateliților ei, ceea ce face ca în zilele noastre să poată fi folosite numai materiale ale misiunilor la Londra, Paris (păstrate în parte), Ankara, Atena și București (acestea nefiind încă puse în ordine).

Pe de altă parte apar bariere lingvistice, căci puțini dintre istoricii care se ocupă de perioada dintre cele două războaie cunosc în afară de limba maternă, mai mult de o limbă balcanică.

În aceste împrejurări, materialele arhivelor diplomatice ale Marii Britanii, Germaniei, Franței, Italiei, care erau în acea perioadă mari puteri, capătă cea mai mare importanță. Pe lîngă acestea, sînt bogate de asemenea materialele de arhivă diplo-

matică ale Ministerului Afacerilor Externe ale Cehoslovaciei. Arhivele diplomatice ale marilor puteri sînt deschise cercetătorilor, în timp ce materialele din arhivele cehoslovace ^{care} într-o anumită perioadă au fost accesibile cercetătorilor, au devenit din nou inaccesibile cercetătorilor din majoritatea țărilor balcanice și din alte țări.

Toate aceste țări aveau între cele două războaie importante interese economice și politice în Balcani și dispuneau în consecință de o importantă rețea diplomatică și consulară, care urmărea îndeaproape dezvoltarea generală a țărilor balcanice, relațiile lor reciproce și cele cu țările nebalcanice, și punea la dispoziția ministerele lor informații foarte bune. Totuși se poate spune că materialele arhivelor diplomatice britanice (conservate la Public Record Office, la Londra) sînt cele mai importante, datorită volumului lor, complexității, ordinii în care se găsesc și accesibilitățile lor.¹ În principiu nu există limite pentru cercetare. Toate documentele care se află la Arhive și care au mai mult de 30 de ani pot în principiu să fie consultate de cercetători, în afară de documentele strict confidențiale (green papers) care sînt păstrate într-un fond deosebit și supuse unui regim prelungit de inaccesibilitate. Totuși chiar și aceste documente sînt semnalate², iar în dosare găsim fișele lor unde se pot citi date despre expeditor, număr, precum și o scurtă notă despre conținut. Documentele din această grupă al căror termen de închidere a expirat sînt puse la dispoziția cercetătorilor.

Serviciul diplomatic britanic, aparținînd unei mari puteri care avea interesele sale în Mediterana de Est era bine organizat și dotat cu un personal capabil și experimentat. Acest serviciu acționa în țările balcanice ca factor imparțial care nu intra în mod direct în lupta facțiunilor, mai ales în prima jumătate a epocii avute în vedere. Iată de ce miniștrii plenipotențieri britanici erau aproape consultați în materie de politică externă. Ei își spuneau de altfel de bunăvoie părerea, ținînd cont totdeauna de interesele balcanice. În țările balcanice ei întrețineau bune relații personale cu importante personalități politice, inclusiv cu șefii de stat, monarhi, prim-ministri, ceea ce le permitea să obțină informații de la persoanele cele mai competente. Vom da două exemple care să ilustreze

ceea ce am spus. Ministrul britanic în Albania întreţinea relaţii amicale cu Ahmed Bey Zogu, pînă la căderea acestuia de la putere şi emigrarea în Iugoslavia, în iunie 1924. În cursul zilelor critice ale ofensivei forţelor revoluţionare sub comanda episcopului Fan Noli, el era prezent la şedinţele Cabinetului şi influenţa atitudinea acestuia, în timp ce membrul misiunii Parr purta discuţii cu insurgenţii la Scutari.³ Toate acestea conferă rapoartelor lor despre evenimentele din Albania, caracter de documente de cea mai mare originalitate.

Al doilea exemplu priveşte relaţiile ministrului britanic la Belgrad, Ronald Campbell, cu prinţul Paul. Campbell putea veni în orice moment la prinţul Paul, fără nici un fel de protocol deosebit, care-l chema uneori chiar el pe ministrul britanic pentru a-l consulta. Prinţul Paul nu numai că-l punea la curent pe ministrul britanic cu iniţiativele guvernului în domeniul politicii externe, ci mai mult, îi dădea copiile rapoartelor miniştrilor iugoslavi în străinătate, precum şi copiile altor documente. Toate aceste documente se află în prezent la Public Record Office, ele nemaigăsindu-se în arhivele Secretariatului federal pentru problemele externe de la Belgrad- pentru că au fost distruse, aşa cum s-a spus, în timpul războiului din aprilie 1941.

Miniştrii britanici din alte ţări balcanice întreţineau de asemenea relaţii personale cu şefii de stat şi miniştrii de externe, mai ales Sir George Rendel la Sofia, Hugh Knatchbull-Hugessen la Ankara, care în timpul serviciului lor la Sofia şi Ankara au întocmit memorii despre activitatea lor, despre personalităţi şi evenimente.⁴

Miniştrii britanici întreţineau personal sau prin intermediul altor membri ai misiunilor lor, contacte regulate cu şefii partidelor de opoziţie, ceea ce conferă rapoartelor lor o mare importanţă despre opinia şi atitudinea opoziţiei, faţă de problemele de politică internă şi externă, căci aceste rapoarte sînt scrise pe bază de informaţii primite de la personalităţile cele mai competente. Aceasta prezintă o importanţă deosebită pentru ţările balcanice unde nu sînt păstrate arhivele partidelor politice, ca de exemplu în Iugoslavia.

La Public Record Office marea majoritate a materialelor diplomatice se află în fondul Foreign Office (371/F0371). Este

un fond foarte bogat, cuprinzînd mai multe mii de dosare, foarte bine ordonate și prevăzute cu toate informațiile indispensabile care ușurează munca cercetătorului, permițîndu-i să se orienteze și să găsească materialele căutate. Documentele diplomatice sînt de asemenea conservate în fondurile Cabinetului și cele referitoare la legații și ambasade. Cît despre anii 1919-1923, documentele se pot găsi și în colecțiile particulare ale Secretariatului de Stat (Private Office Papers). Totuși FO 371 fiind fondurile de bază, acestea din urmă fac obiectul atenției noastre.

Documentele care privesc țările balcanice pînă în 1933 se găsesc la secția pentru Europa Centrală (Central Departement), iar din 1934 secția pentru Europa meridională (Southern Department).

Telegramele, rapoartele și instrucțiunile Foreign Office-ului sînt adunate în dosare pe materii, politică externă, politică internă, probleme economice și financiare, personalități politice influente, etc., ținîndu-se cont de ordinea cronologică în interiorul fiecărui dosar.

Fiecare document este pus într-o copertă pe care sînt trecute informațiile indispensabile despre expeditor, destinatar, data expedierii și a primirii, numărul expedierii și al primirii la protocolul Foreign Office-ului. În afară de acestea, în antetul copertii se găsește o scurtă prezentare a conținutului documentului inserat. Dacă documentul cerea o luare de poziție sau un răspuns sau instrucțiuni ale Foreign Office-ului, pe copertă putem găsi note ale membrilor serviciului în cauză, de la cel mai tînăr atașat însărcinat al unei țări balcanice, la șeful de secție (Head of the Department) și la sub-secretarul de stat permanent la Foreign-Office. Aceste note sînt de o importanță deosebită căci subiectele la care se referă sînt analizate sub toate aspectele, se face apel la rapoartele primite anterior și la pozițiile luate și, în final, se arată atitudinea Foreign Office-ului care a fost comunicată ministrului în străinătate ca atitudinea oficială a guvernului, urmată de instrucțiuni pentru comportarea sa.

Intr-un mod general, toate rapoartele se găsesc regrupate pe țările din care acestea provin; totuși rapoartele pri-

vind o problemă balcanică mai largă, cum sînt raporturile dintre mai multe state balcanice, sînt separate și formează o grupă aparte în cadrul fondului FO371 sub titlul "General". Se află aici rapoartele cu caracterul menționat provenind de la misiunile britanice din toate țările balcanice. Este vorba de materiale foarte importante, indispensabile pentru studierea temelor ca Înțelegerea balcanică, Mica Înțelegere, relațiile interbalcanice, înaintarea germană în Balcani, politica britanică în Balcani, etc., dar sînt tot atît de indispensabile și pentru studierea politicii externe în fiecare țară balcanică separat, căci documentele ce se găsesc în această grupă nu se găsesc sub formă de copii în grupele de documente referitoare la fiecare dintre țările balcanice.

Rapoartele de o importanță deosebită erau tipărite la Foreign Office și distribuite pentru lectură internă. Rapoartele tipărite se găsesc în dosare anexate celor originale, dactilografiate. În plus, toate rapoartele tipărite sînt separate și grupate într-un fond deosebit - Confidential Print FO 421 (pînă în 1933) și FO 434 (din 1934 în continuare). În interiorul acestor fonduri documentele se află în ordine cronologică fără a se ține seamă de țările care se referă sau de conținutul lor. Pentru fiecare an sînt două dosare: unul pentru lunile ianuarie-iunie, altul pentru iulie-decembrie. Deși aici nu e vorba de o alegere a documentelor provenind din fondul mult mai mare FO 371, dat fiindcă aici se află documentele considerate de cea mai mare importanță, ele reprezintă un excelent punct de plecare pentru studierea politicii externe și interne a țărilor balcanice între cele două războaie mondiale.

Trebuie acordată o atenție deosebită documentelor care tratează unele probleme într-un mod superior de elaborare. Acestea sînt memoriile compuse la Foreign Office care se referă la anumite probleme importante a relațiilor interbalcanice, la unele organizații politice sau la politica unei țări într-o perioadă anume sau la politica Marii Britanii și a altor mari puteri în Balcani. Aceste memorii au un caracter de sinteză și reprezintă rezultatul unei munci colective a întregului aparat al Foreign Office-ului și a unor misiuni britanice în străinătate. Într-adevăr elaborarea

unui memoriu referitor la o problemă devenită actuală, și care trebuia studiată mai în profunzime și apoi luată o decizie, era încredințată atașatului în cauză. Pentru îndeplinirea acestei sarcini, acesta servea de întreaga documentație disponibilă la Foreign Office și menționa totdeauna numărul documentului pe care îl folosea și care trata problema ce trebuia elucidată. Pentru cercetătorul contemporan acesta este un excelent itinerar în cercetarea documentelor care-i vor permite să cunoască mai bine fondul problemei. În plus, autorul memoriului se servea adesea de literatură, mai ales pentru o apropiere istorică cu problema în cauză, ceea ce face ca aceste memorii să reprezinte adesea adevărate mici studii.

Prima versiune a textului era dată spre lectură și observații tuturor membrilor în cauză ^{ai} Foreign Office-ului ca și miniștrilor britanici din țările avute în vedere în memoriu. Ca urmare a observațiilor primite, a opiniilor și propunerilor făcute de toate personalitățile ce erau implicate în elaborare, textul memoriului odată amendat și completat era acceptat ca definitiv în Secția (Departement) în cauză pentru a fi în sfârșit tipărit. Astfel el devenea un document oficial reprezentând opinia întregului Foreign Office. Toate memoriile, în calitate de documente de importanță deosebită, erau tipărite așa cum se găsesc pe lângă fondul FO 371 și în fondurile FO 421 și 434.

Rapoartele anuale ale miniștrilor britanici în străinătate reprezintă un alt aspect al documentelor cu un grad superior de elaborare (Annual Report). La redactarea acestor rapoarte luau parte pe lângă ministrul plenipotențiar, consilierii competenți pentru chestiunile politice, economice și culturale, ca și atașații militari din misiunile unde era postul lor. Aceste rapoarte anuale erau compuse pe baza rapoartelor curente pe anul avut în vedere.

Rapoartele anuale sînt documente vaste cuprinzînd pînă la 200 pagini dactilografiate. Textul cuprinde o introducere generală și patru capitole. Introducerea prezintă o privire de ansamblu cu privire la politica internă și externă a țării. Primul capitol este consacrat politicii externe. El prezintă o

vedere de ansamblu și o apreciere a relațiilor bilaterale cu țările vecine și cu marile puteri, în ordine alfabetică. Relațiile țării în cauză cu Marea Britanie sînt prezentate mult mai în detaliu. Pentru țările membre ale Înțelegerii balcanice și ale Micii Antante relațiile lor în cadrul acestor pacte regionale sînt avute în vedere separat.

În capitolul al doilea se tratează situația politică internă. Pe lîngă principalele curențe de dezvoltare politică internă, se vorbește despre alegerile parlamentare și locale, schimbările de guvern, legislație, rolul și influența curții, de starea grupărilor naționale și minorităților naționale, comunităților religioase, stadiul științei și culturii.

În al treilea capitol se prezintă situația economică și financiară a țării, bugetul, moneda, cursul acesteia în raport cu alte monede străine, situația sistemului bancar, industriile pe ramuri, industria minieră, agricultura, transporturile, comerț exterior, credite, datorii interne și externe. Acest capitol nu mai figurează în rapoartele după 1936, fiind înlocuit de rapoarte anuale economice speciale.

Capitolul al patrulea consacrat armatei este de o importanță deosebită. Se tratează despre organizarea armatei, dezvoltarea unor servicii, achiziționarea și modernizarea armamentului și a altor dotări militare. Se are în vedere bugetul militar, dezvoltarea industriei de război, cadrele superioare și calitățile lor morale și militare, tratatele militare, vizite, manevre militare, ca și rolul comandantului suprem al armatei în viața politică a țării, etc.

Rapoartele anuale reprezintă un punct de plecare indispensabil pentru dobîndirea unei vederi de ansamblu despre problema studiată pentru fiecare ^{în} stat balcanic. Totuși importanța lor este cu atît mai mare cu cît primul capitol se are în vedere nu numai politica externă a țării de care se vorbește ci și această politică externă în contextul situației generale a politicii internaționale, iar relațiile bilaterale sînt luate în considerare din punctul de vedere al celeilalte țări. Acest aspect nu este prezentat superficial ci în mod analitic, ținînd cont de raportul făcut de ministrul acreditat în cealaltă țară

pe care ministrul acreditat în țara despre care se redactează raportul anual îl primea direct sau prin intermediul Foreign Office-ului.

Bineînțeles aceste rapoarte pun în evidență mai ales punctul de vedere britanic asupra mentalității, moralei politice și practicii politice în țările balcanice, care este, adesea inaccessibil istoricilor ce provin din țările balcanice, dar aceste puncte de vedere sînt importante căci ele ne arată opinia unei mari puteri cu o veche cultură, cu tradiție în domeniul organizării democratice a statului și a vieții parlamentare, vis-à-vis de popoarele balcanice. Aceste puncte de vedere, de altfel servesc adesea ca punct de sprijin în elaborarea atitudinii britanice în raport cu diverse probleme politice din Balcani.

Un alt defect al rapoartelor anuale provine din faptul că erau redactate spre sfîrșitul anului curent și începutul noului an, ceea ce face ca un mare număr de informații pe care le găsim aici să nu fie decît aproximativ exacte. De exemplu rezultatele alegerilor parlamentare care aveau^{loc} în luna decembrie erau cele publicate ca urmare a alegerilor, în presă, și ele difereau adesea de rezultatele definitive publicate mai tîrziu. La fel era cazul cu informațiile privind rezultatul schimburilor comerciale internaționale. Aceste rezultate sînt evaluate pe baza informațiilor primite în primele nouă luni ale anului, căci rezultatele pentru întregul an nu sînt încă disponibile în momentul redactării raportului. Atunci cînd se proceda la comparații se aveau de asemenea în vedere rezultatele pe nouă luni din anii precedenți. Toate rapoartele anuale sînt tipărite dar ele nu se păstrează în fondurile FO 421 și FO 434 împreună cu toate celelalte rapoarte tipărite.

Pe lîngă rapoartele anuale despre care am vorbit și pe care le găsim în fondul FO 371 (dar și în fondurile FO 421 și FO 434, pentru că au fost tipărite) se găsesc aici rapoartele anuale despre cele mai eminente personalități din anumite țări. Se dau informații cu caracter enciclopedic pentru toți oamenii de stat importanți, ca și pentru oamenii politici, personalități militare, fără să se uite eminenții reprezentanți ai vieții științifice, culturale și artistice.

Bineînțeles la folosirea materialelor de arhive diplomatice, deși sînt de cea mai mare importanță și practic indispensabile trebuie să se dea dovadă de spirit critic, căci aprecierile care se găsesc aici sînt expuse din punct de vedere britanic și ele trebuiesc comparate cu documentele țărilor balcanice, căci putem să ne dăm seama că în unele țări balcanice miniștrii britanici suferiseră într-o anumită măsură influența opiniilor guvernelor pe lîngă care erau acreditați.

O parte a documentelor fondului FO 371 care se referă la istoria țărilor balcanice dintre cele două războaie a fost publicată în Colecția "Documents on British Foreign Policy 1919-1939, Londra H.M.S.O."⁵

Rapoartele anuale despre reprezentanții diplomatici străini în unele țări balcanice sînt de asemenea foarte folosite cercetătorilor, căci aici se găsesc informații despre posturile ocupate anterior de acești reprezentanți ca și despre caracterul și competența lor profesională.

Documentele diplomatice britanice n-au fost pînă-n prezent publicate într-un mod sistematic în țările balcanice. Arhivele din Iugoslavia au publicat un tom de documente britanice privind Iugoslavia în timpul celui de al doilea război mondial.⁶ Apoi au pregătit rapoartele anuale privind Iugoslavia, care în prezent sînt în curs de tipărire, în traducere sîrbo-croată, ale misiunii Marii Britanii la Belgrad, Tom I (1921-1932) și Tom II (1933-1938).⁷

1. Toate documentele redactate pornind de la corespondența generală sînt repertorizate în Main Index, publicat pentru PRO de Kraus Thomson Organisation Ltd, Nendelen/ Lichtenstein, 1972. Pentru toate fondurile există și ghiduri (Class List).

2. Este "Index do green on secret papers", supliment al lui Main Index (Index Principal).

3. Zivko Avramovski, Politica engleză față de Albania (1918-1924) Belgrad, 1973, IV, 325-345.

4. Hender Sir George, The Sword and the Olive. Recollections of Diplomacy and Foreign Service, 1913-1953, Londra, 1957.

5. H.M.S.O. - Her Majesty's Stationery Office, Londra.

6. Tito-Churchill, Strogo pov. Top Secret. Selezione și redactate de Dr. Dušan Biber, Zagreb, Globus, 1981.

7. Redactate de Dr. Zivko Avramovski.

IZVOARE DIPLOMATICE AUSTRIECE DESPRE
POLITICA MONARHIEI HABSBURGICE IN A
DOUA JUMATATE A SECOLULUI AL XIX-LEA

Emil Palotás
- Ungaria -

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, în timpul dezvoltării sistemului de state mici în Balcani monarhia habsburgică a jucat, pe lângă Rusia, rolul cel mai activ dintre marile puteri. Cu toate acestea au fost publicate nejustificat de puține din actele ei diplomatice. Din izvoarele externe ale "celeilalte părți interesate" ale Rusiei țariste au fost publicate mai multe serii de documente și volume tematice.

Faptul că fondurile de arhivă din Viena furnizează cercetătorilor date bogate referitoare la istoria Balcanilor, dar și despre dezvoltarea internă a fiecărui stat balcanic, este de mult cunoscut. Dintre compartimentele arhivelor de stat din Austria este în mare vogă de mai mult timp Arhiva Politică a Ministerului de Externe. Mai nou, atenția se îndreaptă spre Arhiva de Război. Rolul resortului militar în evoluția politicii externe este dovedit de material abundent.

În afară de aceasta socotim că este neglijată pe nedrept registratura administrativă a Haus-Hof-und Staatsarchiv (arhiva de casă-curte și de stat). Acest ultim compartiment poate pune la dispoziție neașteptat de mult material pentru relațiile externe. Există o excepție fericită, o publicație de documente de curînd apărută, în 3 volume: "Documente referitoare la războiul din Crimeea" sub redacția lui Winfried Baumgart, München, R. Oldenbourg (editura) vol. I prelucrat de Ana Maria Schop Soler, 1980; vol. 2 prelucrat de Werner Zürcher 1980, vol. 3 prelucrat de Winfried Baumgart, 1979. Prin introducerea fiecărui volum se fac cunoscute relațiile dintre marile puteri. Publicația corespunde nivelului modern de cerințe și cuprinde o selecțiune a celor mai importante documente, atingîndu-și întru totul scopul. Cele 1300 documente cuprinse în volum dezvăluie bineînțeles și unele relații interbalcanice, chiar dacă acestea

nu sînt plasate în centrul atenției. Baumgart îl avertizează pe cercetător că pentru lămurirea unor probleme speciale, consultarea ediției de documente nu este suficientă, ci trebuie cercetate în continuare arhivele.

În această ediție este scos în evidență rolul principatelor dunărene, și importanța acestora în politica austriacă, dar ocazional apar și problemele sîrbești și muntenegrene.

În introducerile volumelor de documente, cei trei redactori fac cunoscut pe scurt, rezultatul propriei cercetări. Chiar după această exploatare exemplară a documentelor sînt probleme care rămîn în discuție. Astfel cei trei cercetători au puncte de vedere diferite. Zürrer îi atribuie Austriei o politică activă de forță și nu se îndoiește de intențiile acesteia de expansiune, pe cînd colegii săi au un punct de vedere diferit.

Redactorul actelor despre războiul Crimeii își concentrează atenția în primul rînd asupra scoaterii în evidență a politicii consecvente de pace a Austriei în relevarea componentelor ei. El prezintă politica reținută a Vienei în timpul războiului din Crimeea într-o lumină nouă, căutînd să accentueze latura pozitivă, de menținere a păcii, a acestei politici și a diplomației. Pe noi ne interesează în primul rînd latura care este relevantă pentru cercetarea problemelor balcanice pe un termen mai lung. Într-o altă lucrare redactorul își concentrează rezultatele cercetării în patru puncte șiscrie: "Intenții de expansiune asupra teritoriilor turcești au existat în Austria, dar nu erau împărtășite de conducerea politică. Ele ar fi fost de altfel de neconciliat cu principiile defensive ale politicii de pace austriece". ("Ediția de documente despre istoria războiului din Crimeea" în *Ostmitteleuropa. Berichte und Forschungen*. Stuttgart 1981, p.236).

Caracterul forțat al politicii austriece de abținere, precum și proporțiile trăsăturilor negative ale situației nu reies numai din materialele publicate, ci și din constatările cuprinse în cuvîntul introductiv. Si cu toate acestea, chiar dacă Baumgart subliniază prudența realistă și calitățile de politicieni realiști ale conducătorilor de stat austrieci, el nu

exclde totuși nici posibilitatea unei generalizări mai mari decât ar fi fost cazul. Chiar dacă politica austriacă a purtat vreodată semnele unei politici de abstenență în Balcani și a urmărit-o în practică, aceasta nu s-a întâmplat în nici un caz din rațiuni principiale.

Privită pe o perioadă mai lungă apare următoarea impresie: O particularitate a politicii austriece din secolul trecut ar fi faptul că, conștiința săbiciunii imperiului habsburgic nu a înlăturat niciodată cu totul dorința de expansiune a conducerii din Viena, ci cel mult a slăbit-o, în timp ce dorința de extindere a zonei de influență a rămas mereu la suprafață. În astfel de situații, ca în acei ani grei ai războiului din Crimeea, era în joc chiar existența monarhiei dunărene, cu toate că acest organism statal, atît timp cît a existat, s-a închipuit doar a fi o mare putere și acest statut de mare putere includea în mod potențial și noțiunea de expansiune.

. .Intre intenție și realizare a existat de multe ori o mare distanță. Pendularea între dorință și posibilitate a fost un fenomen de durată al politicii austriece. În statele din sud dorința de expansiune - chiar și numai enunțată în presa vieneză - apărea ca și astăzi ca o realitate, deși cum arătam dorința și cu realitatea nu se suprapun întotdeauna.

Publicarea acestor acte aduce în prim plan și o altă problemă, și anume aceea a mecanismului deciziilor la Viena și nu numai pentru perioada războiului din Crimeea. Toți redactorii au trebuit să se confrunte cu această problemă și toți trei au ajuns au ajuns după parcurgerea documentelor, la concluzia că ministrului de externe i se cuveneau deciziile de politică externă - în perioada în discuție este vorba de Buol - dar monarhul gelos și făcînd uz de prerogativele sale ținea totuși deciziile în mîna sa.

Editorii s-au lovit de multe ori de greutatea de a nu fi putut găsi actele care pregăteau decizia definitivă. Se pare că ministrul de externe și monarhul ajungeau pe cale orală la o anumită concluzie. Lucrurile se complică adesea și prin faptul că împăratul avea uneori obiceiul să organizeze consfătuiri ocazionale cu miniștri și militari, care nu erau un for de

decizie, dar reprezentau de cele mai multe ori păreri divergente, fără ca împăratul să spună apoi cuvântul decisiv. În acest context, teza care apare în introducere, conform căreia cuvântul decisiv îl avea împăratul, poate fi privită doar ca un vechi adevăr și nimic mai mult. Ba mai mult chiar, se știe că această situație nu este o particularitate exclusivă pentru statul imperial autocrat, deoarece lucrurile nu s-au schimbat radical în 1867 și împăratul privește politica externă și în aria constituțională ca pe un domeniu propriu. De aceea se cerea lămurită problema, care dintre consilierii împăratului avea influență și influența cui era hotărâtoare.

O altă problemă organic legată de cea a mecanismului deciziilor este aceea a rolului militarilor în politica externă. Din acest punct de vedere Baumgart se arată foarte rezolut. El neagă o influență militară substanțială arătând că în perioadele de criză internațională monarhul nu încuraja și nu aproba planurile ireale și diletante ale cercurilor militare. Cu aceasta rolul cercurilor militare nu este epuizat. Autorii celorlalte două volume nu exclud atât de categoric această influență, ci caută să contureze granițele acestei influențe dând și exemple.

Tocmai punctul de vedere al cercurilor militare (în opoziție cu cel al lui Buol) au tras în câmpână la stabilirea atitudinii față de Muntenegru și ocuparea Serbiei.

Chiar dacă Baumgart are dreptate, când afirmă că în anii războiului din Crimeea monarhul nu a fost deloc încântat de planurile militarilor, trebuie totuși ținut cont de perseverența cu care militarii și-au repetat planurile ambițioase în fața împăratului și a ministrului de externe și tendința de a influența mereu evenimentele de politică externă. Dar vișători nu au existat printre generali doar în anii 1855-1856. O jumătate de veac mai târziu, în ajunul încheierii unui tratat decisiv cu Rusia în 1897, șeful marelui stat major, Beck, avansa ideea iluzorie, un plan pentru împărțirea pe sfere de influență menit să garanteze influența și stăpânirea Austriei asupra celei mai mari părți a balcanilor păstrându-se independența formală a statelor balcanice. Tocmai cercetarea bazată pe noi surse documentare a rolului resortului militar a contribuit la elaborarea științifică a prezentării politicii balcani-

ce a monarhiei habsburgice. Pînă acum rolul militarilor a fost adeseori enunțat în lucrări publicistice bine motivate, precum și în monografiile istorice. Dar ele depășeau rareori sfera prezumțiilor. Ruptura s-a produs în 1974, după ce H. Lutz a publicat protocolul consfătuirilor militare din 1872. Această conferință a pus temelia unor noi relații, între noul ministru de externe Andrassy și cercurile militare conducătoare, cărora li se garantează un fel de competență în problemele diplomatice. Cercetările ulterioare au arătat că în problema crizei orientale din anii șaptezeci au avut loc la Viena o serie întreagă de consfătuiri secrete, la care au participat monarhul, ministrul de externe și reprezentanți ai cercurilor militare conducătoare și unele probleme deosebit de importante ale politicii externe habsburgice au fost elucidate cu referiri militare iar rezultatele consfătuirilor trebuia luat de ministrul de externe ca linie directoare. Materialele apărute în urma cercetării prilejuite de centenarul crizei orientale, bazate pe o cercetare laborioasă a documentelor păstrate în Kriegsarchiv din arhivele de stat din Viena au îmbogățit și au ridicat la o nouă dimensiune tabloul general care fusese întocmit pînă atunci numai pe baza descrierilor unor mutări de șah diplomatice.

Se poate afirma cu siguranță că materialele din Kriegsarchiv atît de mult cercetate în ultimul timp oferă încă multe noutăți. De exemplu se face doar o aluzie la poziția marelui stat major austriac față de criza din 1880, criză izbucnită înaintea stabilirii noilor granițe ale Muntenegrului.

Compromisul pus la cale de marile puteri s-a dovedit irealizabil ca urmare a rezistenței albanoturcești, iar situația a fost apreciată de Viena drept deosebit de periculoasă. Acesta este motivul pentru care conducerea militară a elaborat planul unei intervenții militare austro-ungare directe în Albania, în scopul de a-i supune pe albanezi prin cucerirea Skutariului. Mai cităm un alt exemplu din același cerc: Planurile marelui stat major vienez pentru cucerirea militară a Serbiei "în cazul unor complicații". În perioada 1882-1894 conducerea militară a ajuns cu trei prilejuri diferite la concluzia că, împrejurările externe ar putea face necesară o intervenție directă împotriva statului sîrb. Primul prilej a fost dat de către răscoala din Hertegovina. Deși monarhia și-l aliase cu un an înainte pe regele

Milan printr-un tratat secret, totuși la Viena existau temeri pentru izbucnirea unui alt război în Balcani, al cărui focar putea deveni Serbia. De aceea s-au elaborat planuri pentru ocuparea rapidă a țării. Conducerea militară pusese la cale o ocupație austriacă în decembrie 1895, când sîrbi au suferit o înfrîngere neașteptată în războiul sîrbo-bulgar și erau amenințați de o grea criză internă. Atunci s-a pus problema unei ocupări forțate. Ultimele pregătiri au fost făcute în primăvara anului 1894, fiind strîns legate de declanșarea crizei dinastice.

Toate aceste ocazii nu au dus la o activitate militară propriu-zisă a Austriei, deși toate aceste planuri militare aveau pe undeva aprobarea împăratului. Toate aceste aspecte vorbesc despre politica multilaterală a Austro-Ungariei.

Din categoria actelor diplomatice, colecțiile care reflectă politica comercială, au fost pînă în prezent puțin cercetate; ele se află la Arhivele de stat din Viena sub denumirea "Registratura administrativă". Acest compartiment este mai puțin cunoscut și în comparație cu alte fonduri dispune de o evidență foarte sumară. Cercetătorul are de înfruntat o serie de dificultăți lipsind instrumentele de evidență amănunțite și, lămuritoare, el neputîndu-se ajuta decît de o descriere cu sens general.

Dat fiind faptul că politica comercială a monarhiei habsburgice a început să joace un rol din ce în ce mai mare în sec.19 în Balcani, actelor create în această perioadă le revine o importanță deosebită ca sursă documentară. Caracterul special al relațiilor economice externe este marcat și prin faptul că trebuia luat în considerare dreptul de participare (decizie) a ministerelor de resort spre deosebire de activitățile pur politice, care au fost monopolizate de ministerul de externe.

Poziția austriacă în toate problemele privind politica comercială externă era rezultatul

unor convorbiri anterioare dintre ministerele de resort și "Ballhausplatz". Acest mecanism intern s-a complicat și mai mult după introducerea dualismului, deoarece ministerul de externe trebuia să se supună, conform prevederilor legii din anul 1876, deciziilor celor două guverne în toate chestiunile politicii comerțului exterior. Interesele celor două guverne nu urmăreau mereu același scop,

motiv pentru care, problemele legate de politica comerțului exterior erau precedate de lungi și dificile dezbateri pregătitoare pe plan intern pînă să devină o hotărîre concretă și certă.

Pentru a sublinia importanța documentelor din "Registratura administrativă" vom putea prezenta cîteva probleme, care presupun însă o cunoaștere adecvată a politicii austro-ungare, altfel neputînd fi just ^{interpretate} din punct de vedere istoric. Printre acestea se numără și chestiunea juridică a dreptului internațional al popoarelor privind reglementarea asupra dreptului de folosință a Dunării, care a fost atacată în literatura de specialitate. După ce capitalul austriac a monopolizat formal prin societatea "Erste Donau-Dampfschiffahrts-Gesellschaft" comerțul fluvial pe cursul mijlociu și inferior al Dunării, navigația comercială pe Dunăre a devenit o problemă economică care afecta atât guvernul Austriei, cît și al celorlalte state aflate în ținutul riveran. Pentru cunoașterea activității desfășurate de societatea "Erste Donau-Dampfschiffahrts", și pentru cercetarea navigației comerciale, rapoartele consulare aflate în arhiva Ministerului de externe-Viena, oferă un material bogat, care a fost parțial prelucrat și valorificat; ultima dată în lucrările prof. W. Paskalewa. Mai puțin avantajat este complexul de întrebări legat de reglementarea juridică a dreptului internațional al popoarelor, cu toate că rolul deosebit s-a accentuat mai cu seamă în prima jumătate a anilor 80; lupta politică-diplomatică pentru recunoașterea și apoi realizarea suveranității internaționale constituie o parte din istoria României respectiv a Bulgariei. Problema Dunării cunoaște însă o istorie mai îndelungată și a constituit un fenomen complex.

Problema internațională de reglementare a Dunării era privită de guvernul austriac în perioada anilor 1853-1878 din punct de vedere calitativ altfel decît după Congresul de la Berlin. Este cunoscut de mai mult timp și confirmat prin documentele AGKK că Viena a recunoscut instrucțiunile privind Dunărea, stabilite prin convenția de la Paris, ca urmare a presiunilor făcute asupra sa cu privire la extinderea căii navigabile libere și peste cursul superior al fluviului, cerută în principal de puterile din apus. Scopul principal urmărit în cele două decenii după anul 1856 a

fost înlăturarea posibilelor urmări negative a acestei concesiuni. O comisie a statelor aflate în ținutul riveran ar fi fost obligată după prezentarea inițială din partea Vienei, să trateze problema Dunării prin eliminarea puterilor apusene. Documentele "Registraturii administrative", care reflectă poziția privind participarea celor trei principate la aceste lucrări desfășurată sub egida comisiei statelor aflate în ținutul riveran cu scopul elaborării unui document mai general privind navigația pe Dunăre, sînt de mare importanță. Din conținutul acestora reiese că punctul de vedere al Vienei în legătură cu statutul acestor reprezentanți în cadrul societății a fost de mai multe ori modificat, pînă s-a ajuns la un conflict datorită nerecunoașterii egalității în drepturi. De lungă durată a fost și un alt conflict cu puterile apusene, în a cărui desfășurare guvernul vienez s-a străduit, prin utilizarea mijloacelor diplomatice, să saboteze stipulările dezavantajoase pentru ea stabilite prin convenția de la Paris și să redobîndească dreptul la autodeterminare asupra propriilor ape.

În timp ce comisia europeană privind Dunărea a devenit o instituție de durată, în cercurile guvernului de la Viena se purtau tratative asupra problemelor primordiale care erau de interes pentru Austria. Anume: o eventuală reactivare a comisiei statale aflate în ținutul riveran sau favorizarea comisiei europene în problema Dunării. Văzută din perspectiva intereselor austriece se părea că ultima alternativă este mai avantajoasă.

Din anul 1878 începe o etapă nouă în politica Dunării. După preliminarile păcii de la San Stefano, știrea privind constituirea unui nou congres al marilor puteri a dus la numeroase discuții pe plan intern privind scopul politicii în domeniul comerțului pe care dubla monarhie urma să-l obțină la acest congres. Ca parte integrantă a planului elaborat în Ballhausplatz s-au formulat revendicări concrete privind problema Dunării, prin care se solicită menținerea dreptului nelimitat la autodeterminarea statelor riverane de-a lungul Dunării pînă dincolo de Porțile de Fier, ținîndu-se cont în același timp și de interesele austro-ungare privind cursul inferior al Dunării. Planul prevedea extinderea regimului de navigare asupra porțiunii (cursului) aflate între Porțile de Fier și Galați; iar pentru

supraveghere s-a constituit o organizație, care a inclus și statele riverane necomunicabile. Acest punct al planului susținut de ministerul de externe a dus la numeroase discuții privind politica internă, mai ales după ce ministrul austriac al comerțului lansase propunerea ca supravegherea porțiunii dintre Porțile de Fier și Galați să nu se acorde exclusiv statelor riverane, ci dubla monarhie să fie și ea direct implicată.

Controversele interne s-au menținut și după Congresul de la Berlin și li se va pune capăt în anul 1879, care marchează începutul unei politici noi ale Austro-Ungariei în problema Dunării. Dacă diplomația vieneză își așezase în perioadele anterioare principiile pe o bază defensivă, acum reprezentanți în Ballhausplatz se vedeau nevoiți să le revizuiască.

Semnalul pentru această cotitură a fost dat de propunerea făcută de ministrul austriac al comerțului, pe care a prezentat-o cu ocazia pregătirilor interne făcute pentru realizarea articolelor legate de problema Dunării prevăzute în contractul încheiat la Berlin. Dubla monarhie a plasat punctul de greutate al intereselor sale pe distanța aflată în josul Porților de Fier.

Ministrul s-a folosit de circumstanța că articolul 55 din contractul de la Berlin nu a hotărât nimic în legătură cu realizarea reglementării plănuite pe această distanță și nici cu supravegherea acestei executări.

Ministrul austriac urmărea obținerea unor funcții precise în chestiunea reglementării, care să revină așa numitului Inspectorat danubian și nu statelor riverane. Sarcina acestui for trebuia să fie, în accepțiunea ministrului, supravegherea respectării regulilor și sancționarea abaterilor. Din acest inspectorat făcea parte și monarhia habsburgică. Reprezentantul ei trebuia să preia funcția de președinte iar votul său era considerat decisiv în cazul unei egalități de voturi.

În legătură cu părerile ministrului de externe austriac s-au purtat discuții între guvernul vienez și cel din Budapesta, care au cuprins anii 1878-1879. Acestea s-au încheiat prin faptul că ambele guverne și-au impus voința. Aceasta este istoria care a precedat acel "avant projet" prin care problema reglementării Dunării pe distanța Porțile de Fier-Galați a devenit un punct

nevralgic pentru mulți ani în relațiile dintre monarhia habsburgică și statele învecinate din sud. În "Registratura administrativă" se află și documente al căror conținut lămurește aspecte încă din această confruntare. Tot aici se află materiale care se referă la alte probleme de factură economică. Din seria acestora face parte și istoria de lungă durată privind construcția unei artere feroviare transbalcanice.

Inițierea unei legături feroviare directe care să străbată întreaga peninsulă ajungând pînă la Constantinopol sau chiar la Salonic, se afla la ordinea zilei încă din anii 50, numai că realizarea acestei idei a cerut mult timp din pricina numeroaselor greutăți care s-au ivit. Austria a fost interesată în această construcție atît din punct de vedere politic cît și economic, poziția ei fiind determinată și de considerente militar-austriece. Realizarea acestei magistrale transbalcanice urma să se desfășoare paralel cu construirea arterelor principale feroviare din interiorul monarhiei, și gîndită ca o prelungire a acestora spre sud și în direcția sud-estică. Problemele ivite au apărut ca urmare a continuării dezbaterilor interne privind politica feroviară și a contradicțiilor existente. Chiar de la luarea deciziei privind direcția acestei artere principale, dacă să treacă prin Bosnia sau Serbia sau eventual prin România, s-au ivit dificultăți majore. La început s-a preferat traseul prin România, dar această problemă nu a depășit pînă la mijlocul anilor 60 stadiul planificărilor. Odată cu instaurarea perioadei dualiste a trecut pe prim plan traseul Belgrad-Niș-Salonic. Între timp au început și tratativele dintre Poarta Otomană și grupul Hirsch în a căror concepție viitoarea magistrală trebuia să treacă prin Bosnia ajungînd pînă la Save. Cu toate că există posibilitatea realizării unor bifurcații prin Serbia în direcția Ungariei ea a rămas învăluită în ceață. În legătură cu traseul prin Bosnia a rămas, de asemenea, deschisă o chestiune de detaliu; unde să se facă legătura de la Save cu liniile feroviare austro-ungare. La timpul respectiv intra în discuție Brod dar guvernul maghiar s-a împotrivit categoric. În același timp cabinetul de la Budapesta a cerut în mod confidențial ca traseul să parcurgă Bosnia și Serbia. Ministrul de externe Beust a susținut că legătura feroviară a liniei transbalcanice să se facă

cu rețeaua de cale ferată austriacă prinocolirea Ungariei. Această problemă s-a accentuat mai tîrziu datorită băncilor internaționale care pretindeau drepturi de participare. Capitalul privitor la construcția acestei căi ferate internaționale părea un amalgam de străduințe ale guvernelor și instituțiilor bancare ce se întretăiau reciproc. Numărul mare de documente privind construcția căii ferate care fac parte integrantă din "Registratura administrativă" oferă o bogată sursă informațională din punct de vedere diplomatic, puțin valorificată pînă la ora actuală, în ceea ce privește redarea fidelă a multiplexelor antagonisme ce existau.

Amintim astfel istoria legată de tratativele directe dintre cabinetul de la Budapesta și guvernul sîrbesc din anii 70. În timp ce problema căii ferate din Bosnia era considerată, pe baza vechilor înțelegeri încă drept linia principală și, cu toate că Hirsch renunțase la construirea acesteia, din care pricină ministrul de externe de la Viena a început tratative noi cu Inalta Poartă pentru realizarea acesteia pe altă cale, în acest timp-deci, guvernul maghiar a intrat în legătură cu Belgradul, cu scopul de a încheia o convenție bilaterală privind calea ferată, punînd bazele pentru începerea construcției, conform contractului, din Valea Moraviei în direcția Salonic. Acest capitol legat de istoricul căii ferate merită atenție din mai multe considerente. Pe de-o parte ne oferă informații noi pentru cunoașterea mecanismului ciudat de funcționare pe plan intern al dualismului. Astfel tratativele cu Belgradul nu au fost duse de către ministerul de externe comun ci de unul dintre guverne: Guvernul maghiar avea astfel posibilitatea de a trece la materializarea intereselor proprii și să nu recunoască pretenția guvernului cisleitan, adică a celeilalte părți cu drept de participare. Pe de altă parte Budapesta negocia cu reprezentanții statului vasal Serbia eliminînd puterea suverană, Inalta Poartă ceea echivala cu sprijinirea procesului de autodeterminare a Serbiei fără a lua în considerare doctrina oficială a monarhiei habsburgice despre păstrarea integrității Turciei. Faptul că cele întîmplate nu erau străine în Ballhausplatz o demonstrează corespondența diplomatică dintre Viena și Inalta Poartă ca urmare a unei note de protest din partea Turciei din pricina negocierilor maghiaro-sîrbești.

Tratatativele duse după congresul de la Berlin în legătură cu reglementarea și conștruirea căii ferate, constituie un capitol puțin cunoscut în istoria feroviară. Această comisie a celor patru a conferit cadrul oficial pentru tratativele ce s-au extins pe ani de zile în vederea realizării unui contract definitiv privind construirea liniei orientale.

Actele diplomatice privite în contextul tratativelor comerciale sînt de asemenea adăpostite în seria actelor "Registraturii administrative" aflate la Arhivele de Stat din Viena. Relațiile comerciale ale Austriei cu statele balcanice au cunoscut de-a lungul secolului trecut mai multe schimbări calitative. O cotitură fundamentală a marcat perioada de dinainte și după lucrările congresului de la Berlin. Intr-o lucrare anterioară de sine stătătoare, am încercat să prezint strategia politicii comerciale folosită de monarhie și urmările acesteia atît pentru Austro-Ungaria cît și pentru statele din Balcani pe baza actelor diplomatice aflate la Viena. (*Ziele und geschichtliche Realität*", Budapesta 1980). Studiarea actelor "Registraturii administrative" precum și tratativele interne dintre cele două guverne ar putea conduce la cunoașterea și interpretarea justă a acestei probleme, care în literatura de specialitate apare unilateral tratată. Astfel s-ar putea bunăoară lămurii numeroase aspecte prin cercetarea primului contract comercial cu Serbia (1881). Urmările fatale pentru Serbia rezultate din acest contract respectiv tratarea specială a Serbiei considerată ca fiind "favorizată" în circulație de frontieră nu se regăsesc în corespondența politicii comerciale și nici în materialele cu caracter statistic. O ultimă problemă din rîndul celor prezentate o constituie războiul vamal cu România izbucnit în anul 1886. O interpretare obiectivă a momentelor decisive și a tuturor factorilor încă nu a fost întreprinsă, cu toate că există o teză de doctorat în care autorul s-a folosit de actele diplomatice din Austria. (Bindreiter U. *Die diplomatischen und wirtschaftlichen Beziehungen zw. Österreich-Ungarn und Rumänien 1875-1888*. Wien 1976).

Literatura privind istoria economiei austriece interpretată atunci în favoarea Austriei a fost revăzută de autoarea lucrării ar fi fost oportună o analiză științifică nepărtinitoare.

Cel mai mare impediment în această direcție îl constituie în mod general separarea relațiilor comerciale care au existat cu adevărat, de celelalte motive din afara sferei comerciale care denaturează puternic literatura de specialitate.

Documentele ministerului de externe din Viena constituie o sursă informațională deosebit de valoroasă pentru cercetarea contractelor comerciale precum și a celorlalte probleme enunțate. Valorificarea acestora ar contribui la întregirea informațiilor privind relațiile Austriei cu statele din Balcani. Ar fi însă o greșală de neiertat ca cercetătorul să se bazeze numai pe acestea.

DOCUMENTE DIPLOMATICE DIN GERMANIA SI RUSIA
CU PRIVIRE LA PROBLEMA ORIENTULUI

Konstantin Kosev

- Bulgaria -

Mișcările de eliberare națională ale popoarelor balcanice împotriva asupririi turcești sînt legate strîns de lupta marilor puteri europene pentru influența lor în Peninsula Balcanică. Din această cauză s-a născut așa-zisa problemă a Orientului, care în cursul secolului al 19-lea a devenit una din problemele centrale ale relațiilor internaționale. Documentele diplomatice sînt desigur izvoarele cele mai importante pentru cercetarea problemei complicate a Orientului în istoriografie. Datorită acestor izvoare s-au putut cerceta multe aspecte ale problemei Orientului, dar există încă cîteva probleme, care trebuie cercetate în continuare, de ex. atitudinea Prusiei și Germaniei față de problema Orientului în lumina relațiilor germano-rusești și în contextul întemeierii Imperiului unitar german ca mare putere în Europa. În această privință, documentele diplomatice din Germania și Rusia conțin informații istorice destul de bogate.

Printre țările care au participat activ la evoluția evenimentelor în legătură cu problema Orientului în anii șaizeci - șaptezeci ai secolului al 19-lea, s-a aflat și Prusia-Germania. După cum se știe, conducerea politică a Prusiei-Germaniei a fost dominată aproape în întregime de ideile politice ale lui Otto von Bismarck. Acest lucru este valabil și pentru orientarea politicii externe a Prusiei-Germaniei cu privire la problema Orientului.

Atitudinea și activitățile diplomației lui Bismarck față de problema Orientului au fost subordonate întru totul politicii de unificare a Germaniei și afirmare a țării ca mare putere europeană. Concepția politică a lui Bismarck cu privire la problema Orientului s-a cristalizat în mare încă din anii cincizeci și șaizeci ai secolului al 19-lea și anume sub influența diferitelor curente ideologice din cadrul opiniei publice prusace-germane față de Imperiul Otoman. În acest context de o impor-

tanță hotărîtoare este numitul curent naționalist și îndeosebi varianta sa orientată spre Rusia.

Problema Orientului constituie o componentă importantă a cuprinzătoarei strategii de politică externă a lui Bismarck, a cărui concepție cu privire la problema Orientului este bazată cu totul pe doctrina compensațiilor politice. Punctul de vedere de principiu al lui Bismarck cu privire la problema Orientului se poate sintetiza în următoarele trei teze:

1. Prusia, respectiv Germania nu are interese directe în Imperiul Otoman. Această situație îi conferă o serie de avantaje cu caracter politic față de celelalte state interesate în această problemă. Problema Orientului poate și trebuie să slujească doar ca mijloc pentru compensații politice la reglementarea relațiilor Prusiei-Germaniei cu celelalte Mari Puteri. În acest fel, problema Orientului poate să slujească în modul cel mai eficient cauza unificării germane și pentru afirmarea Germaniei ca Mare Putere europeană.

2. Rusia, este factorul cel mai important și de neînlocuit în politica externă în strategia lui Bismarck pe calea realizării marelui scop. Necesitatea unei atitudini binevoitoare a Rusiei față de problema germană și nevoia sprijinului rusesc determină interesul lui Bismarck față de problema Orientului. Relațiile sale față de Rusia sînt pe de o parte legate funcțional de atitudinea în problema Orientului, iar pe de altă parte în dependență proporțională.

Ca mijloc de compensații politice, problema orientală cîștigă în importanță tot mai mare tocmai în atitudinea față de Rusia. Din cauza neîncrederii constante și a opoziției față de Bismarck, manifestate de guvernul rus în persoana principelui Gorceakov și a strategiei sale de politică externă, pentru Bismarck problema Orientului dobîndește o importanță suplimentară, devenind o pîrghie pentru presiuni politice asupra Petersburgului pentru susținerea și realizarea intereselor și scopurilor germane.

3. Pentru ca problema Orientului să poată sluji cu succes și efectiv ca unealtă a presiunii politice și ca mijloc de compensații politice, este absolut necesar ca în această regi-

une să se mențină în permanență o stare de maximă tensiune. După concepția lui Bismarck, problema Orientului trebuie să figureze ca un punct nevralgic permanent în relațiile internaționale. Numai astfel va putea sluji pe deplin cauza germană¹.

Aceste teze de bază ale concepției cancelarului german cu privire la problema Orientului arată că după părerea sa, Prusia-Germania nu este interesată în nici un caz în menținerea integrității Imperiului Otoman și a statu -quo-ului în Peninsula Balcanică. Dimpotrivă, în planurile lui Bismarck, statul sultanului /sau sultanilor/ apare ca o victimă a politicii prusace-germane de hegemonie în Europa. În același timp, Bismarck consideră mișcările de eliberare națională din Peninsula Balcanică ca un aliat politic de un tip deosebit, care ar putea fi de folos Prusiei, respectiv Germaniei. De aceea, Bismarck manifestă un interes viu față de mișcările de eliberare de acolo, face declarații binevoitoare față de ele și este chiar gata să le sprijine temporar, cât el are nevoie de ele pentru "marele joc" al diplomației.

În timpul războiului Crimeii (1853-1856) și chiar după aceea, pînă la 1862, Prusia ca una din Marile Puteri participă la tratativele diplomatice ale Marilor Puteri în problema Orientului. Dar din cauza interesului său redus față de conflict și din cauza slăbiciunii sale militare și politice, în această perioadă Prusia manifestă încă o rețineră relativă. Afișînd neutralitatea, guvernul prusac urmărește o politică timidă, încercînd să se strecoare între statele occidentale și Rusia. În realitate însă, Prusia se situează de partea blocului apusean și apare deci ca un apendice al Angliei și Austriei, apărînd interesele acestora în problema orientală. Și interesele acestor țări cer menținerea integrității Imperiului Otoman împotriva Rusiei și împotriva tendințelor de eliberare națională ale popoarelor balcanice. În această perioadă Bismarck critica foarte vehement guvernul de la Berlin din cauza politicii sale "fără culoare" în legătură cu problema Orientului și a cerut insistent o reorientare a politicii externe prusace spre o colaborare cu Rusia. După ce, în 1862, Bismarck a devenit prim-ministru, el

1. Konstantin Kosev, Bismarck, problema Orientului și eliberarea Bulgariei 1856-1878, Sofia, 1978, capitolul I (în limba bulgară).

se dedică energic realizării programului său de politică externă, în cadrul căreia problema Orientului joacă un rol de prim rang. Incepînd de atunci, politica prusacă în problema Orientului devine foarte dinamică și precis orientată în perspectiva intereselor germane pentru unificarea și întărirea Germaniei.

În timpul războiului cu Austria din 1866 și imediat după aceea pînă la 1868, Peninsula Balcanică a atras atenția primului ministru prusac într-o mare măsură. El manifestă interes viu față de mișcările de eliberare națională ale popoarelor balcanice și face din ele un fel de aliați ai politicii prusace. Astfel de trăsături are amestecul activ al lui Bismarck în mișcarea de eliberare a Ungariei, în evenimentele din Sîrbia și România, în răscoala din Creta și în mișcarea de eliberare națională a poporului bulgar între anii 1866-1868. Mobilizînd energiile politice ale popoarelor balcanice, urmărește crearea unui front unitar împotriva Austriei, pentru a submina astfel pozițiile Austriei din flancuri și din spate.

Bismarck trage foloase deosebit de mari din problema Orientului în timpul ofensivei împotriva Franței în 1870-1871. Sprijinind în tot felul străduințele Rusiei pentru revizuirea Tratatului de la Paris din 1856, reușind să atragă Rusia de partea sa în războiul împotriva Franței și astfel să asigure succesul final al Prusiei. În anul 1871 Bismarck obține succesul său cel mai mare pentru realizarea intențiilor sale strategice, alianța ruso-prusacă devine realitate.

Această alianță slujește pe de o parte Prusiei împotriva Franței și pe de altă parte slujește Rusiei pentru eliberarea sa de obligațiile tratatului de la Paris. Astfel, evoluția problemei Orientului justifică întru totul speranțele lui Bismarck, ajutîndu-l în obținerea țelului său - unificarea Germaniei.

Rezultatele fructuoase ale colaborării ruso-germane în problema Orientului pînă la 1871 i-au dat speranțe lui Bismarck că se va putea baza și pe viitor pe Rusia ca sprijin din spate, ca un fel de zid de apărare care să ferească Germania de coalițiile străine în timpul întăririi pozițiilor sale cu Marea Putere europeană. În tendințele sale de a-și asigura sprijinul rusesc prin politica sa în problema orientală din anii șaptezeci, Bismarck întîmpină greutăți considerabile din partea guvernului rus

de sub principele Gorceakov.

Seful politicii externe rusești a considerat unificarea Germaniei și întărirea ei excesivă drept un pericol serios pentru echilibrul de forțe existent în Europa.

După concepția lui, această întărire a Germaniei contravine intereselor Rusiei. De aceea, Gorceakov manifestă multă rețineră față de ofertele și promisiunile generoase ale lui Bismarck privind sprijinul său în problema Orientului,

Gorceakov se teme, că acceptarea ajutorului oferit ar duce în mod obligatoriu la implicarea Rusiei în străduințele politicii germane împotriva Franței. Pentru a evita o astfel de angajare, guvernul rus s-a văzut constrâns să modifice în mod corespunzător tactica sa în problema importantă pentru ea a Orientului, conferind activităților sale mai multă rețineră și ponderare. Desigur că s-a adoptat această tactică dintr-o serie de alte cauze, dar problema germană este una din cele mai importante. Ca și Bismarck și Gorceakov privește problema Orientului într-o strânsă legătură cu problema germană, dar în sens opus.

De vreme ce Bismarck caută să obțină sprijinul Rusiei pentru rezolvarea problemei germane printr-o angajare mai puternică a Rusiei în problema Orientului, Gorceakov acționează diametral opus - el dorește ca printr-o politică moderată și reținută în problema Orientului, să mențină Rusia liberă de orice obligații față de Bismarck și față de Germania, pentru a-și crea un spațiu de acțiune mai mare în Europa. În cadrul acestui curs de politică externă, guvernul rus acordă în prima jumătate a anilor șaptezeci din secolul al 19-lea în continuare ajutor activ popoarelor asuprite din Imperiul Otoman, dar nu cu intenția unei schimbări totale, ci numai pentru îmbunătățirea statu-quo-ului în Balcani. Guvernul rus se teme de ciocniri violente în problema Orientului și tinde cu toate mijloacele să evite un conflict militar direct cu Turcia. Activitățile diplomatice ale Rusiei în problema Orientului se rezumă - în acea vreme - la realizarea unor acțiuni comune cu celelalte Mari Puteri interesate din cadrul așa numitului "concert european". Numai în acest fel Gorceakov a fost capabil să ducă o politică activă

de înfrînare și îngrădire a puterii crescînde peste măsură a Germaniei în Europa, în conformitate cu interesele globale ale politicii externe ale Rusiei. Stagnarea relativă a problemei Orientului în prima jumătate a anilor șaptezeci i-a oferit posibilitatea să contracareze frînînd politica lui Bismarck. Exact același țel are intervenția guvernului rus în conflictul franco-german din 1873-1875. Îndeosebi din cauza intervenției rusești s-a evitat un nou război între Germania și Franța. Conflictul franco-german în acea vreme devine una din cele mai nevralgice probleme internaționale iar tensiunea de la granița franco-germană oprește temporar contradicțiile dintre rivalii tradiționali în problema Orientului. Se manifestă chiar semne ale unei apropieri și colaborări între Anglia și Austro-Ungaria. Coaliția, de care Bismarck se temea atît de mult, se înfăptuiește practic, chiar dacă este limitată la domeniul diplomatic. Cel mai mare merit pentru această grupare a forțelor politice în anii 1873-1875 îl are Gorceakov, care folosește cu abilitate rezultatele politicii sale moderate în problema Orientului și liniștea relativă din Imperiul Otoman.

Față de orientarea antigermană a politicii externe a guvernului țarist de sub conducerea principelui Gorceakov, Bismarck trece la un curs de opoziție cu ajutorul problemei orientului, Bismarck încearcă de mai multe ori să activeze insistent politica rusească privind problema Orientului. Începînd cu anul 1875 Bismarck își concentrează strădaniile exclusiv în direcția actualizării problemei Orientului. În acest fel, problema Orientului dobîndește o nouă importanță și un sens schimbat pentru cancelarul german. Acesta o consideră nu numai ca vehicol comod pentru compensații politice față de Rusia, ci ca mijloc eficient, pentru a exercita presiuni asupra cursului politicii externe a lui Gorceakov și pentru a compromite conducerea de stat a Rusiei, care să ducă în cele din urmă la o reorientare a politicii externe a Rusiei într-o direcție mai favorabilă Germaniei.

Diplomația germană se străduiește mult, să determine o criză politică în Imperiul Otoman. Ea contribuie, desigur potrivit posibilităților sale, la agitarea răscoalei din Bosnia și Herțegovina în vara anului 1875 și continuă apoi participarea ei activă la adîncirea și lărgirea crizei orientale. Cel mai mare

succes al său în această direcție îl obține Bismarck în primăvara anului 1874, când guvernul rus s-a văzut constrâns de împrejurări, să declare război Prusiei. Se poate afirma că războiul ruso-turc din 1877-1878 a fost inspirat într-o mare măsură de către politica lui Bismarck. Acest război și îndeosebi sfârșitul său ascute la maxim conflictul între rivali în problema Orientului.

În baza realizărilor ei obiective, politica orientală germană exercită o anumită influență pozitivă în sprijinirea mișcării de eliberare bulgară. În măsura în care diplomația lui Bismarck acționează împotriva păstrării integrității Imperiului Otoman și sprijină Rusia în lupta sa împotriva Turciei, ea se transformă într-un factor extern favorabil pentru revoluția bulgară. Intenția permanentă a lui Bismarck, de a crea în cadrul problemei Orientului o situație, care atrage după sine amestecul militar al Rusiei, concordă de fapt cu țelurile și interesle mișcării bulgare de eliberare. Si invers, în măsura în care revoluția bulgară sprijină în mod obiectiv planurile Germaniei în legătură cu conflictul germano-francez și Bismarck manifestă un anumit grad de simpatie față de bulgari și față de lupta lor de eliberare. Nu este deci de mirare, că știrea cu privire la răscoala din aprilie provoacă satisfacție la Berlin, iar înăbușirea ei sîngeroasă îl determină pe "cancelarul de fier" să se alăture opiniei publice europene favorabile bulgarilor. În continuare el îndeamnă stăruitor guvernul rus, să declare război Turciei, iar în timpul războiului acordă Rusiei un anumit sprijin în sensul unui plan maximal pentru o rezolvare radicală a problemei Orientului.

Guvernul german salută succesele armatei rusești în timpul războiului. La 13 decembrie 1877 ambasadorul rus la Berlin, Oubril, cu prilejul cuceririi Plevnei, afirmă următoarele: "Cucerirea Plevnei a făcut impresie mare aici. Primesc felicitări din toate părțile. Radovitz m-a vizitat, pentru a-mi transmite salutări în numele lui Bismarck. La recepția de ieri Bülow m-a salutat în public din partea împăratului. Succesul nostru strălucit aici este primit cu satisfacție".²

2. Arhiva politicii externe a Rusiei (APER), Cancelaria, Ambasada din Berlin, 1877, d.20, 1.366-367.

După victoria de la Plevna, cînd armata rusă a început înaintarea ei vertiginoasă, țarul Rusiei, Alexandru al II-lea trimite împăratului german Wilhelm I, spre a-și da consimțămîntul, condițiile preliminare ale Rusiei pentru încheierea unei păci viitoare cu Turcia. Aceste așa numite "Baze ale păcii" au fost în general aproape identice cu prevederile care au constituit mai tîrziu baza pentru armistițiul de la Adrianopol (Edirne) și tratatul de pace de la San-Stefano.

După ce Bismarck s-a ocupat mai îndeaproape de "Bazele păcii", formulate în 13 puncte, el a scris la 20 decembrie către Bülow, că după părerea sa condițiile rusești constituie o bază bună pentru tratative. El a însărcinat pe secretarul de stat cu un răspuns imediat către guvernul rus, că poate conta pe sprijinul necondiționat al Germaniei în privința "Bazelor păcii".³

La 3 februarie 1878, după încheierea armistițiului de la Adrianopol (Edirne), Oubril raportează din nou: Bülow m-a felicitat pentru încheierea armistițiului de la Adrianopol (Edirne). El a discutat îndelung cu mine despre faptul cît de mari și majestuoase sînt rezultatele războiului pentru noi /rușii/. "Noi - citează Oubril cuvintele lui Bülow - sîntem foarte mulțumiți de rezultatele strălucitoare pe care le-ați dobîndit. Aceasta este un mare eveniment, care asigură o atmosferă normală în Europa. Armistițiul de la Edirne a pus capăt situației anormale, în care Turcia n- a putut nici să-i guverneze și nici să-i pacifice pe supușii ei creștini". Bülow și-a exprimat părerea, că rezultatele remarcabile ale acestui război vor speria probabil unele guverne, dar credea că ele vor trebui să accepte faptele. Vizita secretarului de stat german și discuția cu el m-au impresionat pozitiv. Nu poate fi nici un dubiu, că el a fost împuternicit pentru această vizită de către cancelar.⁴

Cîteva zile mai tîrziu Bismarck afirmă și în public atitudinea guvernului german față de armistițiul de la Edirne, în vestita sa cuvîntare în fața Reichstagului din 19 februarie 1878. De fapt cuvîntarea sa a avut ca scop să apere platforma armistițiului de la Edirne ca o bună premisă pentru tratativele în legătură cu semnarea în viitor a tratatului de pace dintre Rusia și Turcia. Drept răspuns la întrebările opoziției /din parlament/,

3. Arhiva Politică a Min. de Externe - Bonn, Turcia, I:A, B.9, 125, arh.4 secretă, vol.1.

4. Arhiva politicii externe ale Rusiei, (APER), Cancelaria, Ambasada din Berlin, 1878, d.18, 1.128-129.

Bismarck a declarat printre altele: "Armistițiul încheiat fixează pentru armata rusă un front continuu de la Dunăre pînă la Marea Marmara, împreună cu baza care îi lipsea înainte, anume fortificațiile dunărene, un moment care mi se pare ca fiind cel mai important lucru din întregul armistițiu. Înainte de încheierea armistițiului s-au desfășurat anumite preliminarii. Riscînd să vă spun ceva cunoscut, recapitulez cele de mai sus pentru a lega de ele întrebarea, dacă în vreunul din aceste puncte există și angajarea unor interese germane. Este vorba mai întîi despre constituirea Bulgariei - în limitele determinate de o populație majoritară bulgară, care să nu fie mai restrînsă decît cele stabilite la Conferința de la Constantinopol. Diferența dintre cele două limite este ^{după} părerea mea destul de mare și din această cauză ar fi inteligibil că pacea Europei să fie deranjată".⁵

În continuarea expunerii sale Bismarck se bazează pe harta întocmită de geograful Kiepert, care după concepția sa este una din cele mai bune și schițează amănunțit și detaliat granițele națiunii bulgare în Moesia, Tracia și Macedonia.

În acest fel Bismarck ajunge la concluzia, că granițele Bulgariei potrivit armistițiului de la Edirne abia se deosebesc de acele granițe care fuseseră stabilite la Constantinopol cu consimțămîntul tuturor Marilor Puteri europene. Toate aceste probleme, după convingerea mea nu afectează interesele germane într-atît, încît să riscăm să stricăm pentru acest motiv bunele relații cu vecinii noștri și cu prietenii noștri. Putem să acceptăm una sau alta, din hotărîrile luate, fără ca interesele noastre să sufere.⁶

Platforma armistițiului de la Edirne, apărată atît de energic de Bismarck în cuvîntarea sa din 19 februarie 1878, practic este aproape egală cu prevederile tratatului de pace de la San-Stefano, care a fost semnat la numai cîteva zile mai tîrziu, la 3 martie 1878. În conformitate cu atitudinea principială în această problemă, guvernul german și-a exprimat imediat consimțămîntul deplin. Oubril scrie în raportul său din 4 martie 1878: "Azi am vorbit cu Bülow. Eu l-am informat despre tratatul preli-

5. Arhivele Statului. Colecție a actelor oficiale pentru istoria epocii actuale, Leipzig, 1878, vol.34, nr.6712, p.267.

6. Ibidem = Arhivele Statului, Colecție a actelor oficiale pentru istoria epocii actuale, Leipzig, 1878, vol.34, p.277.

minar de la San-Stefano. El era deja în temă și m-a felicitat în numele guvernului german pentru rezultatele grandioase, care marchează o eră nouă în istoria Rusiei și a Europei întregi. Bülow a subliniat printre altele marea capacitate militară a armatei rusești și greutățile nemaiauzite pe care le-a avut de învins în timpul legendarului marș de iarnă prin Munții Balcani. După cum spunea el, singura noastră greșală constă în faptul că nu am ocupat fortificațiile dinaintea Constantinopolului, pentru a avea orașul sub control. Acest lucru ne-ar ușura tratativele... "În raportul său din 10 martie 1878, Oubril adaugă: Știrea despre semnarea păcii de la San-Stefano este deja cunoscută. Din toate părțile primesc felicitări, Numai colegii mei, ambasadorii Mariilor Puteri, nu m-au felicitat, cu excepția reprezentantului Italiei, Launay".⁷

Guvernul german hotărâse, să exprime aprobarea ei pentru pacea de la San-Stefano nu numai pe cale diplomatică, ci și în mod public. Radovitz a fost însărcinat cu publicarea unui articol de fond special în organul guvernului, în care se spune printre altele: "Dacă analizăm cu mai mare atenție prevederile tratatului de pace de la San-Stefano, ajungem inevitabil la concluzia, că pentru noi, va țară neutră, nu există nici un motiv de nemulțumire. De fapt, pacea de la San Stefano slujește unei extinderi considerabile a influenței Rusiei în Peninsula Balcanică, iar Turcia practic nu mai este un stat european, dar din această situație noi nu pierdem nimic. Noi putem numai să ne bucurăm, că vecinul nostru prieten Rusia a obținut o victorie așa de mare".⁸

După cum se știe, celelalte state occidentale și îndeosebi Anglia și Austro-Ungaria, au reacționat foarte dur la armistițiul din Edirne și mai târziu împotriva păcii de la San Stefano. Londra și Viena au început să se apropie una de cealaltă într-un front comun cu bază de orientare antirusească, și au pornit o campanie îndârjită pentru revizuirea tratatului de la San-Stefano. Încă din ianuarie 1878, imediat după semnarea armistițiului de la Edirne, contele Andrassy a făcut propunerea să se convoace o conferință internațională cu participarea tuturor puterilor

7. Arhiva politicii externe a Rusiei, Cancelaria, Ambasada din Berlin, 1878, d.18, l.320-322.

8. Izvoare istorice germane din sec.19, vol.15. Insemnări și memorii din viața ambasadorului Joseph-Maria von Radowitz, Berlin-Leipzig, 1925, partea a doua, p.3.

garante ale păcii de la Paris din 1856; conferința urma să discute rezultatele războiului ruso-turc și să îngrădească cuceririle Rusiei - și aceasta însemna de fapt împiedicarea întemeierii unui stat bulgar unitar.

Reacția lui Bismarck la această inițiativă a Cabinetului de la Viena este foarte interesantă. Cancelarul german s-a exprimat destul de reținut față de propunerea lui Andrassy. Prezentînd opiniile cancelarului imperiului german, fiul acestuia, consilierul de legăție Herbert Bismarck scrie într-o scrisoare confidențială către Bülow următoarele despre această problemă: "El, adică Bismarck - este foarte îngrijorat din cauza propunerii contelui Andrassy privind ținerea unei conferințe internaționale. El consideră că propunerea lui Andrassy este neîntemeiată și nepractică. Tatăl meu se teme, că o astfel de conferință va aduce multe complicații însăși pentru Andrassy."⁹

Două zile mai tîrziu, cînd Bismarck a aflat, că guvernul rus și-a dat consimțămîntul pentru participarea la conferință, el comunică lui Bülow următoarele: "Desigur că nu ne putem opune conferinței europene cerute cu atîta pasiune de către Andrassy, mai ales că și Rusia este de acord cu ea. Trebuie însă să fim clari în ceea ce privește scopul acestei conferințe. Dacă Austria cere această conferință, pentru a căuta un mijloc de apropiere față de Anglia, eu sînt hotărît împotriva acestei manevre. După cum se pare, cu privire la mărimea Bulgariei și la durata timpului de ocupație de către ruși... Astfel de motive pentru această conferință cerute din partea prietenilor noștri din Viena fac o impresie penibilă și chiar mă calcă pe nervi".¹⁰

Mai tîrziu, după semnarea tratatului de la San-Stefano, cînd s-au ivit contradicții și conflicte puternice între Austria și Rusia, Bismarck a intervenit de mai multe ori în tratativele diplomatice.

Potrivit cu planul strategic al diplomației germane cu privire la problema Orientului, Bismarck a vrut ca pe de o parte să evite neapărat o eventuală confruntare între Viena și Petersburg și pe de o parte, ca, controversalele dintre ele să tîrîgă-neze cît mai mult. Aceasta a fost și fundalul sfaturilor date

9. Marea politică a cabinetelor europene, 1871-1914. Colecția de documente diplomatice ale Ministerului de Externe, Berlin, vol.2, nr.403.

10. Marea politică a cabinetelor europene, 1871-1914. Col. de documente diplom. ale Min. de Externe, Berlin, vol.2, nr.305.

partenerilor săi în cadrul Alianței celor trei împărați. Un interes deosebit prezintă în acest context argumentele, pe care cancelarul german le-a prezentat celorlalte părți. Față de cabinetul de la Viena el a afirmat, că pentru Austro-Ungaria este total indiferent, dacă Bulgaria este mare sau mică, și că Bulgaria în granițele sale potrivit prevederilor tratatului de la San-Stefano nu prezintă nici un pericol pentru monarhia habsburgică. Pentru Austro Ungaria ar fi mai importante Bosnia și Herțegovina și în această direcție, Bismarck a promis curții de la Viena sprijinul său deplin.

În același timp, Bismarck a sfătuit guvernul rus, să acorde Austro-Ungariei anumite concesiuni cu privire la Bulgaria și să se declare de acord cu propunerea lui Andrassy, să separe de Bulgaria un teritoriu autonom la vest de râul Vardar pînă la munții Albaniei, sub denumirea de Macedonia. La argumentarea propunerii sale, Bismarck a subliniat că teritoriile la vest de linia Orfano-Vranja nu au fost mereu părți ale Bulgariei și că bulgarii nu constituie acolo majoritatea populației. În continuare cancelarul german a afirmat, că această concesie este un mare sacrificiu din partea Rusiei, dar prețul acestei soluții de compromis nu este prea mare pentru a evita o apropiere între Viena și Londra pe baza antirusească.¹¹

Aceste propuneri ale lui Bismarck într-adevăr și-au făcut efectul asupra cabinetelor din Viena și Petresburg. Andrassy a renunțat la concepția sa inițială maximalistă privind împărțirea Bulgariei, trecînd la o poziție mai moderată. El și-a declarat acordul pentru ca statul bulgar să nu fie împărțit și să-i rămîină o ieșire la Marea Egee, dar a insistat cu îndîrjire, ca în teritoriul de la vest de râul Vardar să fie constituit un teritoriu autonom sub denumirea de Macedonia. Si guvernul rus, din partea sa, s-a declarat dispus pentru concesiuni în această problemă și a acceptat noua propunere austro-ungară. Singura condiție pusă de guvernul rus și formulată de principele Goțceakov, suna astfel: "Teritoriile, care se vor separa de Bulgaria trebuie să fie constituite ca un regat autonom, care să aibă aceleași drep-

11. Arhiva politicii externe a Rusiei (APER), Cancelaria Ambasada din Berlin, 1878, d.18, 1.587-592.

turi și privilegii ca Bulgaria de răsărit, deoarece maiestatea sa împăratul Rusiei nu va îngădui refacerea Imperiului Otoman nici chiar sub masca autonomiei administrative, și aceasta potrivit conținutului ei nu poate oferi suficiente garanții".¹²

Din cele expuse mai sus, rezultă, că existau posibilități reale pentru găsirea unei soluții de compromis pentru problema bulgară, de către Rusia și Austro-Ungaria. Totuși, tratativele dintre Viena și Petersburg s-au terminat fără vreun rezultat. În problemele măririi teritoriale pentru Sîrbia și îndeosebi pentru Muntenegru cele două părți au rămas absolut neîmpăcate. După eșuarea tratativelor cu Viena, guvernul rus s-a străduit să angajeze tratative cu Anglia. Astfel contrar speranțelor lui Bismarck într-un tratat ruso-austriac, în final s-a ajuns la un acord între Rusia și Anglia, care a fost semnat în secret la 30 mai 1878 și a preconizat revizuirea totală a tratatului de pace de la San-Stefano. Acordul de la Londra din 30 mai 1878 a folosit de fapt ca bază pentru tratativele de la Congresul de la Berlin din iunie și iulie ale aceluiași an. La Congresul de la Berlin, diplomația germană s-a ținut strict de o direcție fixă: Germania a sprijinit Rusia în problema bulgară, Austro-Ungaria în problema Bosniei și Herțegovinei și Anglia în problema Ciprului. Cu toate că cele mai multe probleme de bază fuseseră discutate și oarecum rezolvate înainte, la Congresul de la Berlin, s-a desfășurat o luptă diplomatică înverșunată între reprezentanții Rusiei pe de o parte și ai Angliei și Austro-Ungariei pe de altă parte. Un "merit" de seamă pentru înalta tensiune din ședințele fatalului Congres de la Viena, îl are președintele Congresului, Bismarck care agita intenționat și orientat patimile politice dintre rivali în dezbaterile cu privire la așa-zisele probleme secundare. În acest fel Bismarck, folosind cu abilitate rolul unui "intermediar cinstit" la rezolvarea problemei Orientului la Congresul de la Berlin, a semănat pentru ani îndelungați discordie între Londra, Viena și Petersburg, ceea ce în concepția lui însemna înlăturarea posibilității și pericolului realizării unei coaliții antigermane pentru mulți ani. Altfel spus, Bismarck a folosit în primul rînd cauzei germane. Astfel, Congresul de la

12. Eliberarea Bulgariei de sub jugul turcesc. Documente în trei volume, Moscova 1961, vol.3, pag.66.

Berlin s-a constituit într-un triumf al diplomației germane. Prin acest congres, Bismarck a reușit să dobândească rolul conducător la care râvnea în politica Europei, ceea ce a însemnat în același timp întărirea Germaniei ca Mare Putere a continentului. Astfel, Bismarck a reușit ca prin ajutorul problemei Orientului să-și ajungă scopul strategic principal.

Făcînd abstracție de hotărîrile nedrepte ale Congresului de la Berlin cu privire la Bulgaria și de acțiunile diplomației lui Bismarck în timpul desfășurării evenimentelor din anii șaizeci și șaptezeci ai secolului al 19-lea în legătură cu problema Orientului, avem suficiente motive să afirmăm, că Germania, spre deosebire de alte Mari Puteri apusene, în cauza eliberării Bulgariei, a jucat în mod obiectiv un rol pozitiv.

ACTELE CU CARACTER DIPLOMATIC SI ISTORIA BISERICII :
AUSTRIA SI BALCANII, 1848-1918

Stefan Malfer
- Austria -

Cine aude noțiunile "diplomație" și "acte cu caracter diplomatic" se gîndește în primul rînd la politica externă, la "marea politică" a statelor, la crize internaționale și la echilibru de forțe, la război și pace. Prioritatea politicii externe în știința istorică aparține însă trecutului. Alte ramuri s-au dezvoltat puternic și s-au extins. Chiar și în cadrul studierii "marii politici" marele rol jucat în toate timpurile și mai ales în epoca imperialismului, de motivele economice ascunse, este necontestat. Strînsa relație ce există între politica externă și cea economică face ca scriptele ministerului de externe să fie valoroase și pentru istoria politicii economice și asta numai atunci cînd se are în vedere "expresis verbis" secțiunile de politică comercială. Cu toate acestea nu se poate stabili o legătură strînsă între istoria economică și actele cu caracter diplomatic. Principalele izvoare ale istoriei economice sînt datele economice, în sensul propriu al cuvîntului și materialul scris rămas de la toate instituțiile publice și particulare care activează în mod nemijlocit în viața economică.

Intr-o măsură și mai mare acest lucru este valabil pentru celelalte ramuri ale științei istorice, ca istoria dreptului sau istoria socială, cea a bisericii, a mentalității sau cea a vieții cotidiene. Toate aceste discipline, care s-au dezvoltat fie paralel, fie în opoziție cu istoriografia politică, lucrează cu grupe de izvoare specifice.

Forța de expresie a unui izvor istoric nu este însă determinată de împrejurările și de scopul primar al apariției lui, ci, în aceeași măsură, de poziția ideologică, de metoda și de punctul de vedere al istoricului.

Apare deci util ca acea primă asociere, adică politica externă, să fie lăsată la o parte și să se cerceteze actele cu caracter diplomatic care pot fi o bună sursă și pentru alte discipline istorice.

In cele din urmă aş vrea să arăt că, şi din ce motive, pentru istoria bisericească a spaţiului balcanic acest lucru este în mare măsură valabil.

Prin istorie bisericească nu trebuie înţeleasă numai simpla activitate a bisericii în sfera proprie, o limitare care, privită din punct de vedere metodic, este problematică. Şi mai puţin am în vedere istoria bisericii ca pe o disciplină teologică, ci am în vedere o "istorie a bisericilor": comunităţile religioase, bisericile, confesiunile şi religiile sînt instituţii sociale care, la fel cu toate celelalte, sînt legate prin multiple fire cu întregul vieţii sociale. Ele sînt supuse unor influenţe din afară după cum şi ele însele acţionează asupra altor domenii ale vieţii sociale.

In mod deosebit această interacţiune este evidentă în cazul relaţiilor dintre stat şi biserică. Dacă mai amintesc şi faptul că, în monarhia habsburgică în sec. al XIX-lea, uniunea dintre tron şi altar era deplină (chiar dacă a fost contestată, vezi rezilierea concordatului, legislaţia liberală şcolară şi cea privind căsătoria), devine evident că istoria bisericii în sens mai larg este un important domeniu particular al istoriei politicii generale.

In ce măsură pot fi actele diplomatice izvor pentru o istorie a bisericilor înţeleasă ca mai sus? Biserica şi statul sînt de regulă organizaţii autonome. Cînd, sub aspect formal, ajung în atingere una cu alta, ambele părţi creează un material scris, creează izvoare istorice. Amintesc aici că toată corespondenţa diplomatică modernă a luat naştere tocmai în acest punct de contact dintre stat şi biserică: rapoartele nunţilor papali, vestitele rapoarte nunţiale, se numără printre cele mai vechi acte diplomatice în sensul modern al cuvîntului. Continuatoarele tîrzii, austriece, ale acestora precum şi opusele lor din sec. XIX şi XX, rapoartele ambasadurilor austriece la Sf. Scaun, au fost prelucrate după cum se ştie, de Friedrich Engel-Ionaşi în cărţile sale "Austria şi Vaticanul 1846-1918" şi "De la haos la catastrofă".

Semnificaţia actelor diplomatice austriece din sec. al XIX-lea în contextul schiţat aici este însă mult mai vastă,

decît ceea ce observatorii, nunții sau ambasadorii, au comunicat prin rapoartele lor. Dacă analizăm sistematic cum și cu ce scop au luat naștere actele diplomatice, putem formula următoarea teză:

În actele diplomatice ale unui stat ne putem aștepta la material pentru tema: "istoria bisericii și a relațiilor ei cu statul", de fiecare dată, cînd: 1) o instanță din afara statului respectiv are vreun interes în problemele interne din sfera vieții bisericești ale aceluși stat sau are drept de cuvînt în aceste probleme, și 2) cînd statul însuși are interese în problemele din domeniul vieții bisericești ale altui stat, sau deține drept de cuvînt.

Dacă aplicăm această teză la monarhia austriacă, respectiv austro-ungară și la Balcani, în sec. al XIX-lea, va deveni imediat evident, o bogăție de material pentru tema noastră conțin documentele de la Haus-, Hof-und Staatsarchiv din Viena.

În monarhia habsburgică trăiau multe naționalități, care aparțineau și unor biserici, confesiuni și religii diferite. Existau catolici, ortodocși, uniți, protestanți, mahomedani și evrei, pentru a nu numi decît cele mai mari șase grupe. Monarhia habsburgică, nu era deci numai un imperiu multinațional, ci și unul multiconfesional.

Demn de atenție este și faptul că pentru patru din aceste șase grupe mari centrul supraregional religios se afla în afara teritoriului statal. Pentru catolici, papa de la Roma era autoritatea clericală și jurisdicțională necontestată. Uniții erau și ei avizați la Roma, chiar dacă într-o măsură mai mică decît catolicii. Forul conducător al ortodocșilor era patriarhul din Constantinopol. Pentru mahomedanii din Bosnia și Herțegovina, deși s-a constituit, la patru ani după ocupație, o ierarhie bisericească proprie, totuși Constantinopolul a rămas, din multe puncte de vedere, centrul lor de referință.

Vaticanul, Fanarul și Înalta Poartă erau interesate de problemele religioase din Austria și dețineau chiar drept de cuvînt, ca urmare a unor complicate evoluții istorico-politice. Din aceste raporturi au rezultat, desigur, acte diplomatice.

Invers, diplomația austriacă a urmărit în permanență - evenimentele și evoluția diferitelor confesiuni în statele balcanice învecinate, din două motive: 1) datorită influenței asupra adeptilor din țara proprie și 2) datorită intereselor legitime sau de mare putere. În privința catolicilor, monarhia mai deținea diferite drepturi de la școlile confesionale pe care Austria le întreținea, pînă la protectoratul cultelor din Albania. Așa se face că ambasadorii, trimișii și consulii din Constantinopol, Sofia, București, Belgrad, Cetinje, Durazzo etc. aveau adesea prilejul de a raporta asupra unor evenimente bisericesti sau de a acționa în asemenea împrejurări.

Dacă am marca pe o hartă, prin linii, toate relațiile dintre localitățile principale ale vieții bisericesti din spațiul austriac-balcanic, dintre amintitele centre religioase Roma și Constantinopol, dintre sediile diplomatice din Balcani și bineînțeles Viena și dacă am atribui fiecărei confesiuni o altă culoare, atunci harta ar fi imediat acoperită cu o rețea deasă și colorată. Pe baza analizei noastre sistematice, putem afirma că actele diplomatice din Haus- Hof-und Staatsarchiv din Viena conține material pentru orice cercetător care studiază această rețea sau anumite fire sau părți ale ei.

Că valoarea acestor materiale ca atare depinde de natura raporturilor, de capacitatea personalului diplomatic, de starea izvoarelor și nu în ultimă instanță, de punctul de vedere al istoricului, se înțelege de la sine.

Cel mai dens și mai important material se va găsi acolo, unde va fi vorba despre amestecul direct al statului, unde problematica stat-biserică se va pune în mod explicit, la așa-numitele ~~resmixtae~~ ^{resmixtae}, deci, acolo unde statul beneficia de competențe legislative și mai departe, acolo unde interesele politicii de forță ale statului apar în prim plan. Pentru teritoriul austriac cităm ca exemplu numirile de episcopi, modificările administrativ-teritoriale în sfera bisericilor, ca înființarea de dieceze sau provincii bisericesti etc. Tot aici trebuie amintită și strînsa legătură dintre confesiune și națiune, care mai ales în monarhia habsburgică și în spațiul balcanic, poate duce pînă la echivalarea celor două națiuni. Nu este o întîmplare faptul

că multe personalități cu rol național conducător au fost concomitent demnitari bisericești, ca de exemplu episcopii Rujacsich, Șaguna sau Strossmayer.

Pentru spațiul balcanic neaustriac trebuie luate în considerare protectoratul cultelor, înființarea și întreținerea școlilor catolice de către Austria și toate problemele bisericești în care, din considerente de mare putere, se credea datoare să intervină, ca de exemplu problema bisericii bulgare în 1890 sau problema patriarhului Greciei, în 1890-1891, pentru a nu cita decât două exemple.

Odată cu scăderea intereselor statului se va diminua și valoarea materialului informativ. La întrebări privind viața bisericească internă, atitudinea credincioșilor, la întrebări cu orientare de istorie socială ale istoriei bisericii, s-ar putea pune mai degrabă întrebări istoriei bisericii - actele diplomatice vor conține răspunsuri mai puține și mai indirecte, cu toate că o cercetare corespunzătoare și suficient de largă a izvoarelor ar putea avea succesul scontat.

Extinderea definirii actelor, a grupării și aprecierii lor ar fi dificilă și ar duce prea departe. Voi părăsi deci calea considerațiilor teoretice. Mi se pare mai util ca, pe baza unei schițe a fondurilor de arhivă de la Haus-, Hof- und Staatsarchiv, să prezinte în mod practic și concret ceea ce general-sistematic, am lucrat pînă în prezent.

Actele diplomatice de la Haus-, Hof- und Staatsarchiv din Viena din a doua jumătate a sec. al XIX-lea, astfel spus, fondul Ministerului de Externe se păstrează în două compartimente separate: la arhiva politică și la registratura administrativă. Deși diferențierea dintre arhiva politică și cea administrativă este veche, (ajunge la Arhivele de Stat pînă în sec. XVIII) ea nu este categorică. Actele considerate importante și confidențiale au fost totdeauna despărțite de cele obișnuite, administrative. De aici au luat naștere pe de o parte "arhiva politică", pe de altă parte, așa numita "registratură administrativă". Cum însă între politic și administrativ nu se poate stabili o diferențiere netă, - făcînd întru totul abstracție de modificările de valoare suferite de cuvîntul "politic" - trebuie să cercetăm în aceeași măsură ambele compartimente.

Arhiva politică constă din 40 de serii. Seriile 1 (generalități) și 40 (Interne) conțin într-o oarecare măsură actele prezidiale ale ministrului; celelalte 38 conțin așa-numitele "rapoarte politice" și telegrame ale șefilor misiunilor diplomatice, ale consulatelor din toată lumea către centrala din Viena precum și indicațiile și telegramele ministerului către misiuni. Rapoartele și indicațiile sînt ordonate pe țări și, în cadrul acestora, cronologic-numeric. Intrucît și indicii sînt la fel întocmiți, regăsirea tematică nu este ușoară. Conținutul rapoartelor este însă rezumat, pe dosul acestora. Cercetarea pe criterii tematice este însă facilitată de așa-numitele Liasse (pachete de acte), adică grupe de rapoarte cu legătură între ele, care, datorită importanței și întinderii cazului respectiv, nu se păstrează la un loc cu celelalte, ci sînt constituite în fascicule aparte, respectînd bineînțeles principiul provenienței în cadrul ordonării pe țări. Dacă spre exemplu vom căuta în inventar seria Roma/Vatican, vom găsi la Liasse V, o serie de cutii cu acte privitoare la tema "Liturghia slavă, 1870-1914", unde, printre altele, sînt adunate strădaniile episcopului Strossmayer pentru obținerea autorizației de a se folosi limba slavonă la liturghia catolică. Se află aici o mulțime de acte foarte interesante: alături de rapoarte și instrucțiuni, pot fi de la scrisori ale primului ministru Tisza, scrisori ale papei Leon XIII, pînă la materiale privind istoria alfabetului glagolistic. În Liasse XII se află materiale despre vacanța Scaunului episcopal de Agram 1891-1893, și Liasse II ne duce în Balcani. Ea tratează despre "Reglementarea situației bisericii catolice în Bosnia și Herțegovina". Iar faptul că această Liasse n-a ajuns, așa cum arată o mențiune, în arhiva politică, ci la registratura administrativă este o dovadă a strînsei legături dintre cele două compartimente.

Din aceste exmple rezultă constituirea unor centre tematice de greutate. Aceasta nu trebuie să ducă la concluzia că marea serie a rapoartelor organizate netematic - care la secția Roma/Vatican măsoară 66 de cutii din 1848-1918 - nu conține nimic la obiect. Această concluzie este inadmisibilă în primul rînd, pentru că în cele mai numeroase cazuri constituirea Liasse-lor a avut loc abia la sfîrșitul anilor 70, și pînă atunci

întregul material se află în seria ordonată cronologic.

Deosebit de bogată și pentru noi de mare importanță, este seria "Turcia". Alături de cele 174 de cutii ale seriei generale aici se mai află 254 de cutii cu Liasse. O zecime din acestea, cca. 25 de cutii conține probleme religioase. Dacă excludem cele peste 100 de cutii ale Liasse-lor "Anexarea Bosniei" și "Războaie balcanice", rezultă că fiecare a 6-a cutie a Liasselor "Turcia" se referă la probleme bisericești. Citez câteva titluri:

- Tratatative cu Poarta și Vaticanul pentru un concordat pentru Albania 1892 (Liasse XIII)

- Problema patriarhului Greciei 1890/91 (Liasse XV)

- Problema bisericii bulgare (Liasse XV)

- Tratatative cu Turcia în legătură cu situația muntelui Athos (1907-1918) (Liasse XVII)

- Biserica grecească în Bosnia (1898-1908)

- Protectoratul cultelor (Liasse XXXIV)

- Probleme ale patriarhului armean-catolic din Constantinopol (1911-1915) (Liasse 46).

Seriile țărilor Grecia, din 1879 Bulgaria, România, Muntenegru și Serbia și din 1894 Albania sînt, la o primă vedere mai puțin bogate, și cu toate acestea Liasse ca:

- Măsurile ale arhiepiscopului de la Üsküb Msgr. Troski 1906-1908 (Albania XXX)

- Conflictul pentru liturghie la Janjevo (Albania XXXI)

- Proiectata subordonare jurisdicțională a catolicilor din Serbia față de arhiepiscopul din Srajevo (1896-1899) (Serbia VIII)

- Patriarhatul ortodox sîrb din Ipek 1914 (Serbia XIX), dovedesc că și aici se află destul material pentru tema "Biserică și stat".

Aceleași lucruri se pot spune despre rapoartele consulare. Din ele aflăm evenimentele mai pline de semnificație din orașul de reședință a consulatului și împrejurimi. Printre acestea orice modificare în ierarhia bisericească. Aflăm astfel cîte ceva despre

relațiile dintre confesiuni, "Trista situație a creștinilor în Bosnia", oprimarea de către administrația turcească, tulburările dintre mahomedani și creștini, toate formează obiectul rapoartelor. O dovadă a strânsei legături între evenimentele religioase și cele laice reprezintă, pentru a oferi un exemplu, rapoarte din Smirna (părăsind pentru moment Balcanii) din anii 1861. Consulul general raportează că în insula Chios colonia italiană a hotărât să sărbătorească proclamarea regelui Victor Emanuel II ca rege al Italiei. Episcopul catolic anunțat că toți catalicii care participă la sărbătorire nu vor fi admiși la Sf. Impărtășanie. Se pare însă că apoi l-a cuprins îngrijorarea că-și va pierde oițele, căci în ziua respectivă a părăsit insula și a interzis să se tragă clopotele.

Cuprinzătoarele serii I și XL ale arhivei politice (Generalități și Interne) conțin numeroase informații cu caracter ecleziasc în legătură cu Balcanii. Aici se găsesc, de exemplu, alte acte despre protectoratul cultelor (I/710ff), despre numirea muftiului de Sarajevo (XL/213) și în general despre situația dreptului religios al mahomedanilor în Asutro-Ungaria (1908-1918) (XL/218), apoi material privind numirile de episcopi (XL/248), printre acestea la Mostar, Agroim, Zengg, Lugoj, Sarajevo și multe altele.

Trec acum la cel de al doilea compartiment. Spre deosebire de arhiva politică, registratura administrativă este constituită din capul locului, pe teme, și în cadrul acestora pe probleme.

În 1846 registratura a fost împărțită în 60 așa numite "sertare" numărul acestora fiind sporit în 1901 pînă la 107. Denumirile acestora merg de la "Familia imperială austriacă", trecînd prin "Imigrări și emigrări", "Comerț și meșteșuguri" pînă la "Circulația străinilor" și "Probleme de asigurare".

Pentru tema noastră trei dintre aceste "sertare" prezintă importanță. Sertarele 26 și 27 poartă denumirile "Biserica catolică în Occident" și "Biserica catolică în Levant". Granița dintre Occident și Levant trecea probabil, după concepția Ministerului C.C. de Externe, prin mijlocul Balcanilor. Astfel, de exemplu, Agram și Famagusta sînt incluse la Occident, Djakovo la Levant. Mai potrivită ar fi fost, dacă se compară ambele "sertare"

denumirea "Probleme eclesiastice austriece", respectiv "ne-austriece". În orice caz, în amîndouă găsim material pentru tema noastră. Principalele cuvinte-cheie din "sertarul" 26, care cuprinde 64 de cutii, sînt: episcopi, cardinali și alți demnitari eclesiastici, dieceze și generalități. De remarcat este subdiviziunea "institute naționale", unde se găsesc și actele Colegiului național iliric S. Girolamo din Roma. În "sertarul" 26 este adunat și material privind biserica greco-catolică. Sertarul 27 (114 cutii) are cam aceleași cuvinte-cheie, este însă în cea mai mare parte ordonat alfabetic și pe misiuni diplomatice. "Sertarul" 28 (22 cutii) poartă denumirea "Biserici și secte străine" și este ordonat pe confesiuni. Aici găsim material despre biserica ortodoxă, despre cultele evanghelic și israelit dar și despre biserica armenească și greco-catolică, pînă la copti și maroniți și mahomedani. Ortodocșii din Bosnia, problema bisericii sîrbești, ortodoxia bulgară sînt exemple pentru legătura directă cu Balcanii.

Pe lîngă aceste trei "sertare", care au legătură explicită cu problemele bisericesti, și în cîteva alte "sertare" se află probleme eclesiastice propriu-zise sau înrudite cu acestea. De exemplu, "sertarul" 56 privind învățămîntul, unde sînt incluse și școlile confesionale, "sertarul" 60 (Miscelanea) unde aflăm despre colecte pentru bisericile din Bulgaria, București sau Sarajevo, și 61 Bosnia și Herțegovina.

Am încercat să explic de ce actele cu caracter diplomatic pot și trebuie să fie cercetate cu folos pentru o istorie a bisericilor ca parte componentă a istoriei generale, și pe baza inventarelor arhivei Ministerului C.C. de Externe, am încercat să arăt cum au fost depozitate acolo actele care ne interesează.

În încheiere aș vrea să subliniez încă o dată că actele monarhiei habsburgice sînt foarte bogate în informații privind studierea istoriei spațiului balcanic, dată fiind apropierea geografică și relațiile speciale cu acestea.

PUBLICATIILE ARHIVELOR STATULUI

APARUTE IN ANUL 1986

- Colecția de documente de la F.A.S. Bacău 1400-1864, București, 1986, 480 p. + 19 f. ilustr.
- Desăvîrșirea unității național-statale a poporului român. Recunoașterea ei internațională. Documente interne și externe vol.III, august 1918 - iunie 1919, 812 p.; vol.IV, iulie 1919 - octombrie 1919, 546 p. + 8 f. ilustr; vol.V, noiembrie 1919 - ianuarie 1920, 596 p. + 8 f.; vol.VI, februarie 1920 - decembrie 1920, 526 p.; București, Editura științifică și enciclopedică, 1986 (Direcția Generală a Arhivelor Statului).
- Din tezaurul arhivistic craiovean. Prefectura județului Dolj 1865-1877, vol.II. Inventar arhivistic (10) întocmit de: Bogheanu Ilie, Cernătescu-Bora Viorica, Chiriță Victor, Deca Constantin, Vulpe Ilie, Zarzără Ion, București, 1986, 641 p.
- Din tezaurul arhivistic vasluian 1399-1877. Catalog de documente întocmit de: Grigore Găneț, Costică-Ioan Gârneață, București, 1986, 367 p.
- Documente privind marea răscoală a țăranilor din 1907, vol.IV. Desfășurarea răscoalei, B. Muntenia - Oltenia, București, Editura Academiei R.S.R., 1986, 453 p. (A.S.S.P; Institutul de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R; Institutul de istorie "N.Iorga"; Direcția Generală a Arhivelor Statului).

- Izvoare de demografie istorică, vol.I, secolul al XVIII-lea, Transilvania. Autor: C. Feneșan, București, 1986, 435 p. + 9 pl.
- Izvoarele răscoalei lui Horea sub redacția acad.prof. Stefan Pascu. Seria A. Diplomataria, vol.IV mai 1785 - decembrie 1785, București; Editura Academiei R.S.R. 1986, 540 p. (A.S.S.P., Institutul de istorie și arheologie Cluj-Napoca, Filiala Arhivelor Statului Cluj-Napoca).
- Manuscrise românești în colecții străine. Autor: Radu Constantinescu, București, 1986, 344 p.
- Mihai Viteazul în conștiința europeană, vol.IV. Relatări și presă, București, Editura Academiei R.S.R., 1986, 419 p. cu ilustrații. (Direcția Generală a Arhivelor Statului; Biblioteca Centrală de Stat).
- Păstoritul mocanilor în teritoriul dintre Dunăre și Marea Neagră. Autor: Tudor Mateescu, București, 1986, 125 p. cu 4 f. ilustr.
- Poporul român și lupta de eliberare a popoarelor din Balcani. Ediție întocmită de: Ioana Burlacu, Radu Constantinescu, Maria Dogaru, Olimpia Guțu, Vasile Matei, Ioana Alexandra Negreanu, Gheorghe Radu, Mircea Spiridoneanu, Natalia Trandafirescu, București, 1986, 661 p.
- Relațiile Țării Românești și Moldovei cu Brașovul 1369-1803. Inventar întocmit de: Stefan Pascu, Gernot Nussbächer, Monica Cincu, București, 1986, 252 p.

- Vîlcea în documente. Prefectura județului Vîlcea 1865-1881,
vol.II. Inventar arhivistic întocmit de Corneliu Tamaș, Bucu-
rești, 1986, 423 p.

